

Glavačeva karta Hrvatske iz 1673. – njezini toponimi, geografski sadržaj i historijskogeografski kontekst

Mihela Melem Hajdarović ^{ORCID}

Leksikografski zavod Miroslav Krleža ^R
mihela.melem@lzmk.hr

SAŽETAK: Karta Hrvatske Stjepana Glavača iz 1673. ove godine obilježava 350. obljetnicu svog izdavanja, stoga je upravo ovo pravi trenutak u kojem je važno ne samo podsjetiti javnost na prvu kartu Hrvatske koju je izrazio kvalitetno prvi put izradio jedan hrvatski kartograf nego i sveobuhvatno donijeti trenutne dosege znanja o njoj, te svakako korpusu postojećega znanja pridonijeti novim spoznajama. Dugo vremena o Glavačevoj se karti znalo samo ono što je pisalo u njezinu naslovu i iscrpnoj Posveti. Jedan od razloga mogao je biti taj što nije bila dostupna javnosti jer se tijekom ovih 350 godina očuvao samo jedan njezin primjerak. Unatoč tomu, radova je u posljednjih tridesetak godina više. U ovom radu prikazani su dosadašnji dosezi istraživanja različitih autora (svećenika, geodeta, geografa, povjesničara kartografa) koji su se bavili Glavačevom kartom, ali naglasak je bio na prikazu novoga sloja spoznaja prvenstveno vezanoga uz toponime, geografski sadržaj karte i historijskogeografski kontekst njezina nastanka. Temeljitim istraživanjem karte provedena je detaljna analiza toponima, i to na način da su prvo klasificirani prema kategorijama (u oronime, hidronime, pedonime i oikonime), a potom su im pridodana današnja značenja. Njihova analiza, osim toponimske raznolikosti, pokazala je, ovisno o njihovoj kategorizaciji, razmještaj geografskih i društvenih objekata u prostoru, te njihovo značenje i kontekst. Komparativno istraživanje toponima na Glavačevoj karti i Mercatorovoj karti iz 1630. godine (vjerojatno jedna od karata na koju se Glavač u Posveti poziva), pokazalo je kolika je prednost kad kartu izrađuje autor dobro upoznat s prostorom jer ga prikazuje točnije i s puno više geografskih objekata. Istraživanje je pokazalo i na koji su način česti osmanski prodori u to doba utjecali na raspored naseljenosti te onovremene migracijske tokove. Na tom području važan je Glavačev prikaz vlaških naselja koja su, premda u historioografskim izvorima često spominjana, prvi put na karti prikazana. Istraživanje je izdvojilo i ta područja i objasnilo njihova položaj.

Ključne riječi: Stjepan Glavač; karta Hrvatske; 1673; toponimi; utvrde; osmanski upadi

1. Uvod

Stjepan Glavač, erudit koji je cijeli svoj život bio u dodiru sa sveučilištem, bilo da je studirao ili na njemu poučavao, ostao je poznat po svom kartografskom ostvarenju

^{ORCID} <https://orcid.org/0000-0001-7676-2069> [Mihela Melem Hajdarović]

^R <https://ror.org/00vjz3318> [Leksikografski zavod Miroslav Krleža]

– karti Hrvatske koju je izradio 1673., a koja se još uvijek smatra najpreciznijom kartom središnje Hrvatske iz XVII. stoljeća. Glavač je upravo na toj karti prvi put ucrtao hrvatsku milju, koju su nakon njega koristili i drugi kartografi (Viličić i Lapaine, 2015). Njegova je karta posebna i po načinu na koji se za njezinu izradu pripremao. Naime, za razliku od svojih prethodnika pa i suvremenika koji su se oslanjali na prepisivanje toponima i geografskoga sadržaja s drugih karata ili iz nekih drugih pisanih izvora, Glavač je sam prikupljao podatke obilazeći teren. Pišući o prepisivačkom načinu izrade karata tadašnje Hrvatske ili njezinih regija, u opširnoj je Posveti istaknuo: »Kada pomislim da sve susjedne pokrajine imaju izrađene zemljovide, jedino je opis naše Domovine sastavljen tako površno da jedva u sebi nosi neku istinitu predodžbu, jer u njemu se mnogo toga naslazi na pogrešnom mjestu, mnogo toga, spomena dostojno, izostavljeno je, mnogo pak toga nagurano je na smiješni način.«¹

Rad na terenu bio je zahtjevan, ne samo zato što ga je Glavač mogao poduzimati tek u slobodno vrijeme (između nastave) nego i zato što je ovisio o terenu koji je obilazio (»zemljopisci ne idu po visokim planinama«),² vremenskim okolnostima i ratnom djelovanju. Jedan od razloga izrade karte koji Glavač u Posveti posebno ističe bio je utvrditi pravi položaj pograničnih utvrda i s hrvatske i s osmanske strane. Kako je dio toga prostora bilo opasno obilaziti, Glavač se u nastojanju da prikupi točne informacije okružio »domaćim, mudrim ljudima, harambašama«, koji su, kako to Glavač sam tvrdi u svojoj Posveti, usmjeravali njegova zapažanja.

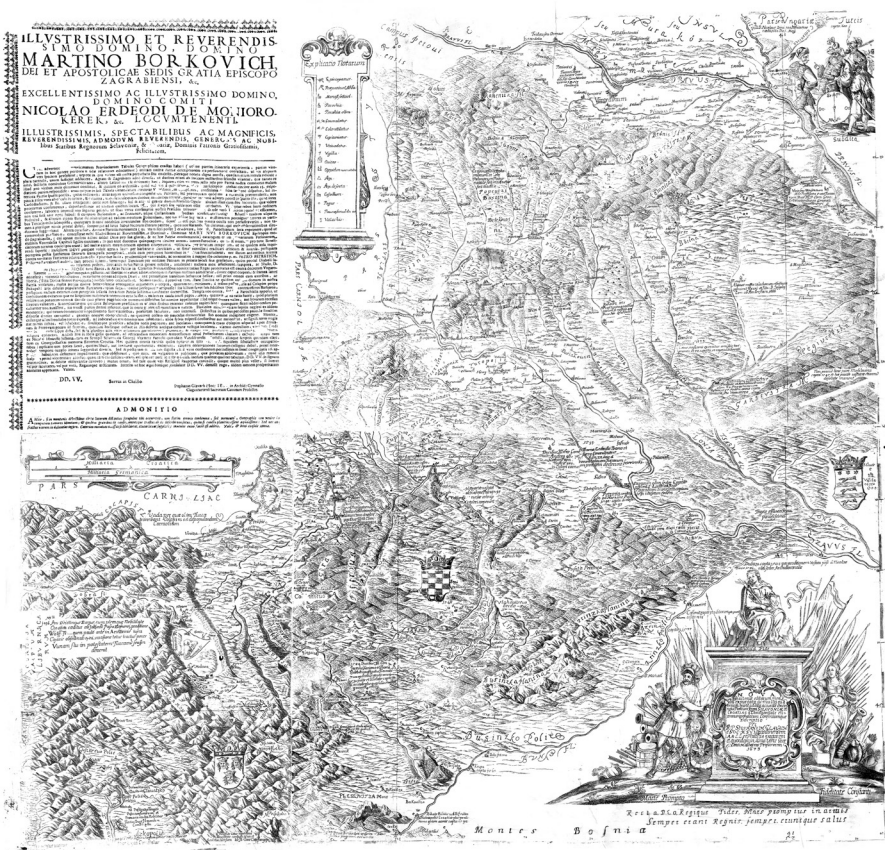
Iskren motiv da prikaže svoju domovinu zaista onakvom kakva je bila urodio je plodom – kartom, bogatom matematičkim, likovnim i geografskim sadržajem, a koja je u posljednje vrijeme predmet mnogobrojnih interdisciplinarnih istraživanja. Za razliku od drugih karata objavljenih u to doba, Glavačeva je karta i prava riznica toponima, stoga i izvrsna podloga za onomastička istraživanja. Brojne toponime naznačio je u njihovu pučkom kajkavskom obliku, stoga karta ima i kulturno-povijesnu vrijednost.

Karta prikazuje malen dio Hrvatske koji se u historiografiji često naziva »ostatci ostataka nekoć velikoga i slavnoga kraljevstva Hrvatskoga« (*reliquiae reliquiarum olim magni et inclyti regni Croatiae*; Hameršak 2013), a zapravo se radi o prostoru Banske Hrvatske s dijelovima Banske krajine te Varaždinskoga i Karlovačkoga generalata, koji se nakon osmanskih osvajanja uspio sačuvati pod banskom vlašću (područje između Jadranskog mora kraj Senja, rijeka Kupe, Une i Mure te ušća Lonje u Savu). Glavač je taj prostor na karti prikazao tako da ga na sjeverozapadu omeđuju rijeke Sutla i Kupa, na zapadu Velika i Mala Kapela te Jadransko more (koje je prikazano samo na krajnjem jugozapadnom dijelu karte), na jugu Kravsko

¹ U ovom radu korištena je Posveta koju je s latinskoga prevela Jasna Marković (Marković 1998).

² Iz Posvete (Marković 1998).

i Gacko polje te Bihać, a Unu na jugoistoku. Na istoku prikazuje utvrdu Dubicu, utok Lonje u Savu i Bilogoru, a na sjeveru veći dio Međimurja. Dakle, karta uglavnom prikazuje današnji prostor Republike Hrvatske, s iznimkom prostora oko Bihaća i Velike Kladuše koji je tada pripadao Cazinskoj krajini (dakle Hrvatskoj), a danas pripada Bosni i Hercegovini, te dijela Međimurja koji je na karti samo djelomično prikazan, a u to je vrijeme administrativno pripadao Ugarskoj. Glavač je granični prostor na svojoj karti uglavnom definirao riječnim tokovima i većim uzvišenjima, a južni i istočni dio karte prikazan je kao ravan rub jer je uvjetovan formatom karte.

Slika 1. Glavačeva karta Hrvatske iz 1673 (pretisak M. Vanina iz 1937., zbornik *Vrela i prinosi*)

Nakon što je posao izrade karte priveo kraju, Glavač je, kako sam u Posveti navodi, »okupio šesnaestoricu najučenijih ljudi ovih krajeva i dobio njihovo odobrenje«. Premda sam ne daje naslutiti tko bi oni mogli biti, prema sadržaju karte može se pretpostaviti da se radilo o visokorangiranim vojnicima ili svećenicima, što također potvrđuje činjenicu da je Glavaču bila važna točnost njegove karte.

O točnosti karte pisali su Hranilović (Hirc 1905), Novosel (1973) i Mlinarić (1997), ali svoje procjene nisu potkrijepili konkretnim istraživanjima, za razliku od Lapainea i Frančule (1998), koji su na temelju vlastitoga istraživanja 158 lokacija naselja u Hrvatskoj (koja su postojala tada, a postoje i danas), zaključili da su odstupanja lokacija naselja sve veća s udaljavanjem od središnjega dijela karte te da među odstupanjima susjednih naselja postoji sličnost po smjeru i po iznosu.

Točnost karte razmatrala se i u novije vrijeme: Viličić (2019) je o njoj pisala pri usporedbi Glavačevih i suvremenih geografskih koordinata, a u povodu izložbe posvećene završetku konzervatorsko-restauratorskih radova na Glavačevoj karti Hrvatski državni arhiv i Metropolitanska knjižnica Zagrebačke nadbiskupije organizirali su 2021. znanstveni skup Glavačeva karta Hrvatske, na kojem je više od sedam izlaganja ponovno tematiziralo njezine dosege.

Danas je poznat samo jedan primjerak Glavačeve karte koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu u sklopu Metropolitanske knjižnice Zagrebačke nadbiskupije. Iako je bilo pokušaja da se pronađu i drugi primjerci te karte, sve su potrage bile neuspješne. Jedan od najvećih istraživačkih pothvata poduzeo je Vanino (1939), koji je uz pomoć brojnih knjižničara uspio pronaći tek jedan crtež koji je, prema Glavačevoj karti, izradio Antun Belavić 1739. Pandžić (1988) i Marković (1993) navode da se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuva još jedna kopija Glavačeve karte – karta Kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije..., koju je nepoznati autor izradio 1746. na poticaj Aleksandra Patačića, a na koju je dočrtao granice županija, Varaždinskoga i Karlovačkoga generalata te Banske krajine. Taj je autor na karti drukčije prikazao reljef te izbor važnih događaja. Tijekom XX. st. izrađena su tri faksimila Glavačeve karte, od kojih je onaj iz 1937. zasigurno najpoznatiji.

Premda je originalna karta vjerojatno bila sačinjena na jednom listu, mnogobrojnim je sklapanjima i rasklapanjima oštećena pa je u nekom trenutku nekoliko segmenata trebalo restaurirati kaširanjem na platno. Stoga su i nastale poteškoće prilikom definiranja formata karte: različiti autori donose različite podatke o njezinim dimenzijama. U faksimilu izdanja Valvasorove grafičke zbirke (Gostiša 2004) navedeno je da su dimenzije karte slične onima koje je uvidom u original i izmjerom karte utvrdila i Viličić (2019): 88,2 cm × 83,6 cm. Te se vrijednosti ne slažu s vrijednostima od 90 cm × 90 cm koje su naveli Marković (1993) te Lapaine i Frančula (1998) niti s dimenzijama od 84,0 cm × 88,8 cm koje navodi Korade (1998), a niti s dimenzijama od 81,5 cm × 83,0 cm koje su navele Novosel (1973) i Pandžić (1988), iako obje navode da je karta spajana, što svjedoči tomu da su ju vidjele.

Prijepori među autorima javljaju se i vezano uz mjesto tiskanja karte, jer Glavač na njoj nije napisao mjesto izdavanja, ostavivši time prostor mnogobrojnim pretpostavkama. Vanino (1939) i Novosel (1973) smatraju da je Glavač kartu završio u

Celovcu (Klagenfurtu)³, u kojem u to doba vjerojatno nije postojala mogućnost bakrotiska, pa je bakrotisak napravio u Valvasorovoj radionici u Bogenšperku (njem. Wagensperg).⁴ No Valvasor je dvorac Bogenšperk kupio 27. X. 1672., a radionicu bakroreza pokrenuo je tek 12. IV. 1678 (Melem Hajdarović 2011). Dakle, ostaje otvoreno pitanje vremenskoga nepodudaranja tiska Glavačeve karte i otvaranja radionice u Bogenšperku. Jembrih (1988) i Korade (1998) pretpostavljaju da je Glavač kartu možda ipak tiskao u Celovcu u radnji Georga Dettelbachera.

2. Metodologija istraživanja

Zahvaljujući iznimnoj važnosti za hrvatsku povijest i kartografiju, Glavačeva je karta sve češće predmet znanstvenih istraživanja. Iako se u većini podataka o karti autori uglavnom slažu, ima i pitanja koja su predmet brojnih razmimoilaženja. Na neka od njih vjerojatno nikada u potpunosti nećemo dobiti odgovor (projekcija, mjerilo, mjesto tiskanja), no na većinu odgovori postoje.

U ovom radu razmotrit će se toponimi, geografski sadržaj karte te historijskogeografski kontekst njezina nastanka.

Analiza i poznavanje toponima iznimno su važni u historijskogeografskim istraživanjima jer svjedoče o promjenama u okolišu, funkcijama i značenju nekoga područja, mijenama lokacija naseljenosti (migracijskim kretanjima) ili o kontinuitetu naseljenosti,⁵ prirodnogeografskim osobitostima područja. Njome se iskazuje historijska pripadnost različitim političkim, administrativnim ili vojnim cjelinama (npr. Turska Hrvatska, Slavonska Krajina) (Pavić 1980), a ovakve povijesne karte, poput Glavačeve, prava su vrela za toponomastička istraživanja.⁶ Temeljitim istraživanjem karte provest će se detaljna kvantitativna i značenjska analiza toponima, i to na način da su toponimi prvo popisani, potom klasificirani prema kategorijama (u oronime, hidronime, pedonime i oikonime), a zatim su im pridodana današnja značenja. Cilj je analizom utvrditi njihovu brojnost te, osim očekivane toponimske raznolikosti, pokazati, ovisno o njihovoj kategorizaciji, razmještaj geografskih i društvenih objekata u prostoru te im pridodati značenje i kontekst.

U ovom sinkronijskom istraživanju toponima bit će popisani svi toponimi (477 naselja, 5 horonima, 47 hidronima, 1 talasonim, 23 oronima i 6 pedionima) koji su na

³ U Posveti i sam spominje da je na teren izlazio između nastave.

⁴ Na taj ih je zaključak vjerojatno navela činjenica da je karta pronađena i čuva se u Valvasorovoj grafičkoj zbirci.

⁵ Istraživanja patronimičkih oikonima.

⁶ Ovakvi povijesni izvori izuzetno su vrijedni ako se toponimiju sagledava kao kontaktnu značnost, u kojoj se moguće dileme oko nekoga toponima rješavaju zajedničkim zalaganjem povjesničara, geografa i lingvista te se na taj način stječe cjelovit dojam o njemu.

karti čitljivi te će ih se onomastički klasificirati (prema Vuković 2007). S obzirom na to da svi oni uglavnom imaju drukčiji naziv nego što ga imaju danas, donijet će se njihov današnji ekvivalent. Također, analizirani će se toponimi komparativnom analizom usporediti s Mercatorovom kartom Hrvatske iz 1630 (koju Glavač vjerojatno spominje u Posveti) kako bi se provela usporedna analiza i utvrdilo koliko je novih toponima Glavač uveo, te postoje li na Mercatorovoj karti neke druge pogreške u toponimima, odnosno mogu li se, i u kojoj mjeri, usporediti s onima na Glavačevoj karti.

Kvalitativnom analizom geografskih elemenata (reljef i hidrografska mreža) već su se bavili Novosel-Žic (1973, 1998) i Marković (1988), stoga će se ovo istraživanje usmjeriti na segmente geografskoga sadržaja koje su navedeni autori ispustili, odnosno bavit će se analizom Glavačeva probira geografskoga sadržaja, detekcijom i analizom smještaja utvrda i vlaških naselja. Očekuje se da će istraživanje pokazati kako su u to doba česti osmanski prodori utjecali na raspored naseljenosti te onodobne migracijske tokove. Na tom području važan je Glavačev prikaz vlaških naselja koja su, premda u historiografskim izvorima često spominjana, prvi put na karti prikazana. Istraživanje će izdvojiti ta područja i objasniti njihov položaj. Historijskogeografska analiza karte uglavnom će se odnositi na kontekst u kojem je karta nastala i kontekst prostora koji prikazuje, stoga će se karta promatrati kao kodirana slika ondašnje geografske stvarnosti.

Rad na članku u najvećoj je mjeri obavljen na ispisanoj faksimilnoj reprodukciji Glavačeve karte, koju je za potrebe ovoga istraživanja ustupila Martina Viličić, docentica na Geodetskom fakultetu u Zagrebu. Konzultirane su i digitalna faksimilna reprodukcija Glavačeve karte u punoj veličini koju je priredio isusovac Miroslav Vanino 1937., te originalni primjerak karte koji se danas, kao sastavni dio Valvasorove grafičke zbirke, čuva u Metropolitanskoj knjižnici Zagrebačke nadbiskupije u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (sign. VZ VII/12). Prema Novosel (1973), jedan primjerak Glavačeve karte čuva se i u Kartografskoj zbirci⁷ Geografskoga odjela PMF-a u Zagrebu⁸ pod signaturom 3251 H(IX)15.

3. Historijsko-geografski kontekst

Povijesni kontekst nastanka karte svjedoči o tome da je Glavačeva karta nastala u doba kad su hrvatski velikaši (iz Glavačeve Posvete – Borković,⁹ Erdődy i plemeniti

⁷ Danas kartografsko-tehnički centar.

⁸ U trenutku izrade članka Geografski odjel Prirodoslovno-matematičkog fakulteta bio je iseljen s Marulićeva trga zbog sanacije zgrade zbog potresa, stoga njegova Kartografska zbirka u tom trenutku nije bila dostupna.

⁹ Iako Martina Borkovića Glavač na karti naziva zagrebačkim biskupom, nakon što je 1670. smijenjen Petar Zrinski on je zajedno s N. Erdődyjem bio i banski namjesnik (Erdődy je bio banski na-

staleži) željeli zadržati samostalnost. S obzirom na to da nisu mogli očekivati veću pomoć Habsburške Monarhije,¹⁰ dio ih se okrenuo Osmanlijama, što je 1671. dovelo i do Zrinsko-frankopanske urote. (Glavač u to vrijeme vjerojatno završava terenski rad i priprema prikupljeni sadržaj za izradu karte.) Kako urota nije uspjela, a postajalo je sve jasnije da se Osmanlije spremaju na osvajanje prijestolnice Habsburške Monarhije – Beča,¹¹ te da zbog priprema austrijske vojske za njegovu obranu hrvatska vojska ne može računati na njihovu pomoć, hrvatski su velikaši od Hrvatskoga sabora sve otvorenije zahtijevali organiziranje pojačane obrane Hrvatske i njezinu vojnu modernizaciju. Marković (1998) primjećuje kako Osmanlije nisu bili zainteresirani za kartografski prikaz područja koje su planirali osvojiti, te su se pri izradi vojnih strategija oslanjali isključivo na tradicionalne »provodiče«. Stoga je u tom kontekstu nastanak točne karte pojasa uz Osmansko Carstvo s hrvatske strane svakako bio objeručke prihvaćen. No prepreka je vjerojatno bilo puno. Pitanje je je li u to doba u vojsci bilo sposobnih kartografa za izvršenje tako zahtjevnoga zadatka te bi li odabrani kartograf dovoljno dobro poznao hrvatski jezik¹² da bi bio u mogućnosti točno dokumentirati toponime. Odabir Glavača kao kartografa bio je možda problematičan jer on nije potjecao iz vojnih krugova pa nije imao pristup tajnim obrambenim podatcima, no, s druge strane, bio je obrazovan (dovoljno dobro za izradu takve karte), a bio je i izvorni govornik hrvatskoga jezika. Stoga se nedostatak u poznavanju vojnih tajni trebao riješiti tako što se Glavač mogao konzultirati s krajišnicima koji su mu tijekom terenskoga rada bili u pratnji. Krajiški vojni zapovjednici vjerojatno su imali neke provizorne skice ili topografske karte pojedinih vojnih sektora te skice većih vojnih utvrda koje je Glavač tijekom svojega rada koristio. No on sam o tome ne govori.

Na kartu je, uz toponime, Glavač unio i gotovo tridesetak povijesnih bilježaka, uglavnom vezanih uz važnije događaje/bitke s Osmanlijama, a kao izvori vjerojatno su mu poslužili *Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV* Nikole M. Istvánffyja i *Memoriae regum et banorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae* J. Ratkaja. Tako je u području Pokuplja i Banije zapisao bilješku u kojoj stoji da je Hasan-paša opustošio Pokupsko 1593. te da je Sisak, sjedište biskupije, osvojen 1593. Također napominje i da je Petrinju 1592. osnovao Hasan-paša,¹³ a da su je krajišnici osvojili godinu poslije. Uz Kupinec je zapisao da je Vuk Mrmišić ondje Turčinu Badankuću i njegovu konju odrubio glave. Kod Moslavačke gore upisao je da se dalje prema isto-

mjesnik za vojničke, a Borković za sudbene poslove). Dakle, osim crkvene, obnašao je i političku dužnost (*Hrvatska enciklopedija*, internetsko izdanje).

¹⁰ Osobito jasno nakon Vašvarskoga mira iz 1664.

¹¹ Deset godina poslije (1683) Osmanlije su došli pred Beč.

¹² Krajišnicima je službeni jezik bio njemački jezik.

¹³ Vitezović (1696) u svojoj *Kronici* navodi da je utvrda u Petrinji postojala već 1479., ali su je Hrvati srušili kako ju ne bi osvojili Osmanlije.

ku pruža Moslavina, koju su Osmanlije osvojili 1545. i od tada je opustošena i nenaseljena. Gotovo sve bilješke prenesene su u ovaj rad (dio u bilješkama 30–58., a ostale se obrađuju na drugim mjestima u radu).

Osim veza s Osmanlijama, Glavačeve bilješke donose zanimljivu pozadinu vezanu uz prikaz triju povijesnih grbova – Slavonije, Hrvatske i Dalmacije. Naime, ti grbovi nisu nasumično smješteni na karti, kako to neki autori ističu (Novosel, 1973), već svako njihovo pozicioniranje ima povijesnu podlogu. Za svaki od njih odabrao je jedan povijesni događaj vezan uz tu pokrajinu – tako je hrvatski grb smjestio na Kordun nedaleko mjesta Steničnjaka (*Szteninszacak*), gdje je 1556. održan posljednji odvojeni Hrvatski sabor južno od Save. Uz slavonski grb donio je podatak da su 1544. Osmanlije zauzeli Veliku (*Velika*), a dalmatinski je grb smjestio u Lici uz utvrdu Jesenica (*Jeszenitza*) koja je u antici bila njezina krajnja sjeverna granica.

Kartografi koji su bili Glavačevi suvremenici često su na kartama suprotstavljali dva koncepta – povijesnoga prava (*ius legis*) i prava osvajača (*ius gladii*). Glavačeva karta sigurno bi odgovarala konceptu povijesnoga prava, s obzirom na to da se prikazana političko-teritorijalna fragmentiranost Hrvatske ne prikazuje kao posljedica prolaznoga odnosa vojne i političke moći različitih sila u danom trenutku, već se naslanja na povijesno pravo. Glavač je kao domoljub¹⁴ odlučio prikazati dio prostora (Hrvatske i Slavonije), a za prikaz mu pretenzije i trenutačna osvajanja Osmanskoga Carstva sigurno nisu bili toliko važni. No, s druge strane, baš to što ga se može prihvatiti kao domoljuba otežava shvaćanje zašto je odlučio ne prikazati i preostale dijelove svoje domovine koji su također trpjeli osmanske napade. Možda se bez prevelikih promišljanja odlučio prikazati samo prostor koji je i sam najbolje poznao ili je čak dobio zadatak da prikaže točno taj prostor današnje središnje Hrvatske. Jasno je da je opasnost od osmanskih prodora u to doba, osobito na ovom području, bila jaka te da su Osmanlije težili osvajanju Beča. To se vidi i po tome kako je Glavač na kontaktnom području jugozapadne Ugarske i Međimurja odlučio napisati »pod osmanskom vlašću« (*Pars Ungariae Turcis subdita*). U tom je kontekstu ucrtao i Nikolu Zrinskog kao jednu od figura u kompasu, te je u nekoliko bilježaka kraj njega upisao »1660. je u obrani Ugarske, padu Kaniže (*Canisa*) izgubio 700 vojnika, a 1664. je poginuo u lovu kod Čakovca«.

Različite interesne sfere velikih političkih sila vodile su otvorenim političkim i vojnim sukobima, a oni često do golemih i trajnih posljedica u obliku stradanja ljudskih života i naselja, velikih migracijskih kretanja, te slabljenja gospodarskoga potencijala pogođenoga prostora. Glavačeva karta prikazom utvrda koje su Osmanlije osvojili svjedoči o tome koji je prostor Hrvatske pogođen takvim djelovanjima.

¹⁴ Sam za sebe u Posveti piše da je na izradu karte »potaknut pravednom revnošću za našu Domovinu« (»justo zelo pro Patria nostra commotus«).

Život na kontaktnom području, pa čak i u dijelovima Slovenije¹⁵ koji graniče s njime, nije bio lak. Na njemu možda nije bilo direktnih ratnih djelovanja kakva su se događala u Pounju, ali stalni upadi osmanske vojske, njihovo pljačkanje, paljenje i porobljavanje svakako su svakodnevni život činili uvelike riskantnim. Vitezović (1696) navodi da su 1548. Osmanlije pljačkali i palili Topusko, Steničko i Peransko ladanje. Zatim su 13. kolovoza 1556. opljačkali i zapalili Zagreb, a kasnije iste godine osvojili su Novi Grad (južno od Gospića) i okolna područja te zarobili oko 80 000 stanovnika (Vitezović 1703). U ranu jesen 1586. Osmanlije »Sigetčani i Kanižanci« prodrli su u Međimurje, zapalili nekoliko sela te porobili i odveli oko »500 duša kršćanskih«.

Na Glavačevoj se karti jasno vide opustjela područja uz osmansku granicu, pa i sam Glavač uz neke toponime navodi da su ta naselja nenaseljena. Vjerojatno je najviše stradao prostor s obiju strana Une, Kupe i Korane. Vitezović (1696) taj egzodus u svojoj Kronici za 1576. godinu opisuje riječima: »Od te dobe od onih gornjih hervatskih stran poče ljustvo bižati prik Mure i Rabe, i nastanjivati se po Panoniji, Austriji, uz Dunaj i prik Dunaja po Moraviji, Ugerskoj i Češkoj zemlji«. Poslije su Osmanlije na taj pogranični prostor naselili Vlahe.¹⁶ No naseliti praznu i opustošenu zemlju u koju su stalno »upadali« krajiški vojnici vjerojatno nije bilo jednostavno, stoga je cijeli proces tekao sporo i postupno. Vjerojatno su prvo naseljena pogranična područja na osmanskoj strani, a potom i na hrvatskoj. To što su ona prikazana na Glavačevoj karti iz 1673. pokazuje da su te migracije morale započeti tijekom XVI. stoljeća. Iako se vlaško stanovništvo uglavnom bavilo stočarstvom i zemljoradnjom, Osmanlijama su u ovom slučaju koristili kao vojna ispomoć u obrani pograničja. Komparacija tadašnjega i današnjega stanja pokazuje kako je izvjesni dio naselja trajno ostao bez starosjedilačkoga stanovništva, a neka od njih više uopće nisu naseljena. No dio prostora ipak je naseljen. Povijesni kontekst na tom području daje Vitezović (1696), koji u kronici za 1553. o naseljavanju opustošenih područja piše: »Malkoč paša bosanski nastani Bunić u Kerbavi i Perušić u Lici, grade od naših zapušćene«, a za 1566. nastavlja: »Turci naseliše Brižnicu, kû bê ostavil Klemen Salaj«. Doseljeno stanovništvo na tim je područjima zasigurno ostalo sve do osmanskoga poraza kod Beča 1683. nakon kojega je ubrzano povlačenje Osmanlija s ovoga prostora ponovno dovelo do većih migracijskih kretanja pa se na taj prostor naselilo stanovništvo iz turske Bosne.

¹⁵ Primjerice Vitezović (1703) navodi da su 1564. Osmanlije ponovno opljačkali Hočevoje, koje se nalazi tek oko 25 km jugoistočno od Ljubljane.

¹⁶ Na nekim ranijim kartama spominje se područje koje su Vlasi naselili no Glavač ih prvi točno razmješta i navodi na karti – neke poimence, neke samo pripadajućim simbolom. O tome da su Osmanlije na opustošeni prostor naseljavali vlaško stanovništvo piše i Vitezović (1696) npr. u bilješkama za 1597. godinu.

Migracijska kretanja često vode do novih demografskih, vjerskih, ekonomskih i jezičnih dodira, iz čega obično izrasta multietnički krajolik. Tako je bilo i u ovom slučaju. Prije migracijskih kretanja, koja su potaknula osmanska osvajanja, granice kajkavštine i čakavštine bile su južnije od Kupe i Save sve do utoka Une u Savu, a kajkavsko-zapadnoštokavska granica protezala se od ušća Une u Savu prema sjeveroistoku i istočnije od današnje Virovitice (Lisac 1997). No osmanskim nadiranjem znatno je smanjeno čakavsko govorno područje jer je stanovništvo iz Like i dalmatinskoga zaobalja migriralo.

4. Toponimi

S obzirom na političku fragmentiranost Hrvatske u to doba, pojedine njezine regije pripadale su različitim kulturnim i političkim arealima, što se odražavalo i na oblikovanje toponima u prostoru. Glavač toponimima na karti pristupa po tada uvriježenom principu – važnija mjesta piše latinskim toponimima (*Varasdimum; Zagabria*), a manje važna germaniziranim i mađariziranim hrvatskim toponimima (*Sztubitza, Sesztine, Tsasma fl., Plessivitzza Mons.*). Suprotno prilično uvriježenom mišljenju da su toponimi na karti prikazani u germaniziranoj hrvatskoj inačici, istraživanje je pokazalo da se zapravo radi i o mađariziranom obliku jer se prema *Hrvatskom pravopisu* Matice hrvatske (Badurina, Marković i Mićanović 2007) u mađarskom jeziku pronalaze grafemi koji se pri transkripciji mijenjaju: SZ u S, TS u Č i TZ u C. U njemačkom jeziku postoji jedino kombinacija grafema TZ, koji se pri transkripciji mijenjaju u C. Glavač koristi kraticu njemačke riječi za rijeke (fl. = *fluss*), dok za uzvisine koristi latinski naziv *Mons*. Istraživanje je pokazalo i to da Glavač za sve uzvisine koristi oblike *Mons* i *M.*, a komparativna analiza tih oronima pokazala je da ne radi razliku u njihovim visinskim odnosima (planina, gora), nego jednostavno koristi oblik toponima koji grafički zadovoljava potrebe karte. Za zapisivanje važnijih događaja u prošlosti koristio je latinski, i to vjerojatno zato što je on u europskom kontekstu najrašireniji jezik toga doba pa bi se strani korisnik karte s pomoću većih naselja s latinskim toponimom mogao lakše snaći u prostoru. To ima smisla samo ako je u obzir uzeo činjenicu da će kartu koristiti visoke vojne ili političke strukture u Habsburškoj Monarhiji, ali nema smisla ako je karta predviđena za lokalnu uporabu (u generalatima).

Da bi ucrtao reljef, hidrografsku mrežu i mrežu naselja Glavač je vjerojatno godinama obilazio i mjerio teren. Na koncu je, od geografskih objekata, ucrtao 47 rijeka te 226 gora i planina, popis kojih slijedi u tablici 1.

Tablica 1. Popis toponima geografskih objekata

onomastička klasifikacija	toponim	današnji ekvivalent	dodatni podatci
horonim	Ungaria	Mađarska	država
horonim	Insula seu Muraköz, Megymorje	Međimurje	hrvatska povijesno-geografska regija
horonim	Turopolie	Turopolje	hrvatska povijesno-geografska regija
horonim	Pars Carniola	Kranjska	slovenska povijesno-geografska regija
horonim	Pars Carinthia	Koruška	slovenska povijesno-geografska regija
hidronim	Szavus fl.	Sava	rijeka
hidronim	Colapis fl.	Kupa	rijeka, pritok Save
hidronim	Bregana fl.	Bregana	potok, pritok Save
hidronim	Gradna fl.	Gradna	potok, pritok Save
hidronim	Buna fl.	Una	rijeka, pritok Save
hidronim	Pasztusa fl.	Pastuša	potok, pritok Save
hidronim	Gradusza fl.	Graduša	potok, pritok Save
hidronim	Szutla fl.	Sutla	rijeka, pritok Save
hidronim	Volavia fl.	Volavje	potok, pritok Kupčine
hidronim	Vranovits fl.	Vranovina	potok, pritok Kupčine
hidronim	Cravarssitza	Kravarščica	potok, pritok Kupe
hidronim	Dobra fl.	Dobra	rijeka, pritok Kupe
hidronim	Mresnitza fl.	Mrežnica	rijeka
hidronim	Corana fl.	Korana	rijeka
hidronim	Glina fl.	Glina	rijeka
hidronim	Muniava fl.	Munjava	ponornica
hidronim	Dretulia fl.	Dretulja	ponornica
hidronim	Jezera	? ¹⁷	
hidronim	Hutina fl.	Hutina	potok, pritok Kupe

¹⁷ Neki autori navode da je Glavač na ovom mjestu vjerojatno ucrtao Plitvička jezera, no i sami dalje navode da ako se uistinu i radi o Plitvičkim jezerima, nisu ucrtana na točnom mjestu. Glavač je ovdje vjerojatno upotrijebio nama alogičan toponim za pojavu jezera koja ne postoje stalno, nego se voda povremeno sakuplja na tom području pa nastaju jezera. I sam je u Posveti napomenuo da će posebno istaknuti takva »močvarna« mjesta. Dakle, ovdje se ne radi o Glavačevoj pogrešci, stoga ova Jezera ne treba izjednačavati s Plitvičkim jezerima.

onomastička klasifikacija	toponim	današnji ekvivalent	dodatni podatci
hidronim	Dravus fl.	Drava	rijeka
hidronim	Plituitza fl.	Plitvica	potok, pritok Drave
hidronim	Bednia fl.	Bednja	rijeka, pritok Drave
hidronim	Rassinia fl.	Rasinja	potok, pritok Drave
hidronim	Caprontza fl.	Koprivnica	potok, pritok Drave
hidronim	Mura fl.	Mura	rijeka, pritok Drave
hidronim	Canisnitza fl.	Kanižica	potok, pritok Mure
hidronim	Gadzka fl.	Gacka	rijeka ponornica
hidronim	Lona fl.	Lonja	rijeka, pritok Save
hidronim	Zelina fl.	Zelina	rijeka, pritok Lonje
hidronim	Tsasma fl.	Čazma	rijeka, pritok Lonje
hidronim	Tsernetz	Černec	potok, pritok Lonje
hidronim	Velika fl.	Velika	potok, pritok Lonje
hidronim	Bedenitza fl.	Bedenica	potok, pritok Lonje
hidronim	Paka fl.	Paka	potok, pritok Lonje
hidronim	Crapina fl.	Krapina	rijeka, pritok Save
hidronim	Szutinzka fl.	Sutina (Sutin-ska)	potok podno Ivanščice
hidronim	Zlatarsztiza fl.	Zlatařčica	potok podno Ivanščice
hidronim	Horvatzka fl.	Horvatska	potok, pritok Krapinčice
hidronim	Maia fl.	Maja	potok, pritok Gline
hidronim	Buzeta fl.	Buzeta	potok, pritok Gline
hidronim	Brutsina fl.	Bručina	potok, pritok Gline
hidronim	Cravarssitza fl.	Kravarščica	potok, pritok Kupe
hidronim	Petrinia fl.	Petrinja, Petrinjčica	potok, pritok Kupe
hidronim	Hutina fl.	Utinja	potok, pritok Kupe
hidronim	Volavia fl.	Volavje	naselje
hidronim	Vranovitzsa fl.	Vranov Dol	naselje
hidronim	Tsigots	Čigoč	selo u Lonjskom polju ¹⁸

¹⁸ Ustvari prikazuje močvarno Lonjsko polje, uz koje daje napomenu da ga poplavljuje Sava i da je bogato ribom.

onomastička klasifikacija	toponim	današnji ekvivalent	dodatni podatci
talasonim	Adriaticus	Jadransko more	
oronim	Plessivitza Mons.	Plješivica (Plješevica)	planina
oronim	famosa Petra Klek	brdo Klek (kraj Ogulina)	brdo
oronim	Jurieve ztene	Jurjeve stijene	nedaleko Otočca
oronim	Capela Mons	Kapela	planinski masiv
oronim	Liubis M.	Ljupča	planina
oronim	Periatzitzza Mons.	Perjasica	naselje
oronim	Skradzka Mons.	Skradska gora	gora
oronim	Melnitza M.	Melnica	naselje
oronim	Masuina M.	Mašvina gora	gora
oronim	Ivanstsitza M.	Ivanščica	planina
oronim	Kamenitza M.	Kamenica	naselje, dio Maceljskoga gorja
oronim	Matzel M.	Maceljsko gorje	gorje
oronim	Ljubestsitza M.	Ljubeščica	naselje, dio Kalničkoga gorja
oronim	Kamnitza M.	Kalnik	također Kalnička gora
oronim		Strahinščica ¹⁹	
oronim	Megiuretska M.	Međurečka gora, danas Bilogora	uzvisina
oronim	Garievitza M.	Garjevica	šuma nedaleko Garešnice
oronim	Businzka M.	Bužimska gora	također Trgovska gora
oronim	Zrinzka M.	Zrinska gora	gora
oronim	Gora Petroua	Petrova gora	gora
oronim	M. Viszibaba	Visibaba	dio Male Kapele
oronim	Vlahovitseuo berdo	-	područje koje su naseljavali Vlasi

¹⁹ Neobično je što Glavač uz Kalnik, Ivanščicu i Maceljsko gorje na karti nije prikazao i Strahinščicu, planinu u Hrvatskom zagorju koju je kao rođeni Varaždinac trebao poznavati.

onomastička klasifikacija	toponim	današnji ekvivalent	dodatni podatci
oronim	Goimile	Grmeč	između Cazina i Krupe
pedionim	Glavatzko Polie	Glavacko polje	krško polje; danas naselje Glavace u Gackom polju
pedionim	Guszitseuo Polie	Gušičevo polje	krško polje; danas naselje Gušičevo u Gackom polju
pedionim	Gadzko Polie	Gacko polje	krško polje
pedionim	Brinie Polie	Brinjsko polje	krško polje
pedionim	Businzko Polie	Buzinsko polje	krško polje
petronim	Drenou klaniatz	Drenov klanac	klanac kod Gackoga polja

Analizom geografskih objekata u prostoru lako je utvrditi kako je Glavač uložio velik trud te kako je uglavnom točno prikazao ono što je želio. Uspoređujući današnje karte i Glavačevu kartu mogu se pronaći određene razlike u riječnim tokovima, no rijeke meandriraju i tijekom ovih 350 godina mogle su promijeniti dio vodotoka. No točnost kojom je Glavač prikazao ovaj dio sadržaja karte bez pristupa danas satelitski navodenoj kartografiji zapravo je iznimna.

Vrijednost njegova rada osobito dolazi do izražaja kad se komparira s Mercatorovom Kartom Hrvatske, Slavonije, Bosne i Dalmacije iz 1630. u kojoj se na promatranom području hidrografski i oronimski sadržaj skromno prikazuje (probran je najvažniji sadržaj): prikazan je samo jedan hidrografski toponim (Dravus flu), a oronimski niti jedan. Od horonima, donose se samo toponimi Hrvatska i Slavonija. Način na koji Mercator probire i ucrtava toponime uvelike odudara od Glavačeva. Naravno, Mercatorova karta prikazuje puno veći prostor, stoga je logično da se trebao prikazati samo dio najvažnijih toponima, no pitanje je je li toponimski sadržaj trebao biti sveden na najmanju moguću mjeru. Pregledom karte stječe se dojam da je bilo mjesta gdje se od hidrografske mreže moglo navesti toponime Save i Kupe, a od oronima neke planine u Hrvatskom zagorju čiji reljef i prikazuje. Mercatorov način prikaza reljefa koji još uvijek prilično slični krtičnjacima znatno zaostaje za Glavačevim. Stoga se s pravom može zaključiti da je Glavač uvelike unaprijedio kartografski prikaz tadašnje Hrvatske (s kraja XVII. st.). Jedini toponimi koje Mercator spominje jesu oikonimi. I tu Mercator znatno zaostaje za Glavačem. Mercator je na promatranom području prikazao 23 oikonima, dok ih Glavač ima više od 600. Naravno, u obzir treba uzeti da je Glavač koristio krupnije mjerilo pa je imao više mjesta, a Mercator sitnije pa je oikonime trebalo probrati.

Slika 2. Isječak Mercatorove Karte Hrvatske, Slavonije, Bosne i Dalmacije iz 1630.

U nastavku se donose oikonimi s Glavačeve karte, koji su radi lakšega snalaženja regionalno grupirani. Za svaki oikonim donosi se prvo Glavačev oblik, potom suvremeni toponim,²⁰ te kategorija naselja u koju ju Glavač smješta.

Medimurje

Szlakoutzi (selo), Felsökralieutzi (selo, župa), S. Helena (selo), Tsaktornia seu Tsakouetz (Čakovec; grad, kapetanija, kaštel), Nedelystse (Nedelišće; župa), Kursantzi (Kuršanec; selo), Pusztakoutzi (selo), Prebiszlautzi (Pribislavec; selo, župa), S. Mihael (napuštena župa), Belitza (Belica, selo, župa), Vuliaria (Vularija; selo), Szobotitza (Subotica; župa), Prelok (Prelog; grad), Circuliani (Cirkovljan; selo), Draskouetz (Draškovec; župa), Aparouetz (Oporovec; selo), S. Maria (Sveta Marija; župa), Dubraua (Dubrava; selo), S. Vitus (samostan), Kotoriba (Kotoriba; utvrda, sjedište vojvode), Legradinum (Legrad; utvrda, župa), Neo Zrinium euer (Novi Zrin).²¹

Hrvatsko zagorje

Meduriječje Plitvice i Drave: Zavratsje (selo), Hrastsitze (župa), Crisoulioni (Križovljani; župa), Vinitza (Vinica; selo, utvrda, župa), Petriantzi (Petrijanec; župa), Szsratsintzi (Sračinec; selo), Vidoutzi (Vidovci; župa), Zamlatsie (Zamlača; selo), Varasdinum (Varaždin; generalat, dvorac, samostan), Gaidritzi (selo), Biskuptzi (Biškupečki; župa), Jalkoutzi (selo), Kutsani (selo), Sabnik (selo), Semoutzi (župa), Nounkutzi (selo), Martiniantzi (Martijanec; selo), Ottok (Otok; selo).

²⁰ Ukoliko ga je moguće detektirati.

²¹ U bilješki stoji – uništen 1664.

Međuriječje Plitvice i Bednje: Trakostain (Trakošćan; dvorac), Klenouik (Klenovnik; utvrda), Votsa (župa, selo), Tzerie (selo, župa), Drenkoutzi (župa, selo), Iuantzi (selo), Greda (Greda; selo), Tsresnieuo (Črešnjevi; selo), Beretintzi (Beletinec; selo), Tsernen (selo), Bela (utvrda, župa), Beletintzi (Beletinec, napuštena župa), Lusani (Lužani; selo), S. Elias (župa), Knieginetz (Kneginec; selo), S. Clemens (Kelemen; napuštena župa), S. Elizabeth (Jalžabet; župa), Jacopoutzi (Jakopovec; selo, napuštena župa), S. Maria (napuštena župa), Toplitzae (Toplice; župa, selo), Ostritze (Oštrice, selo), Liudbreg (Ludbreg; grad, utvrda), Bukouetz (Bukovec; selo, župa).

Međuriječje Horvatske i Krapine: Bednia (Bednja; župa), Lepoglaua (Lepoglava; samostan), S. Petrus (selo, župa), Glogouetz (selo), Prassno (župa), Crapina (Krapina;²² grad, župa), Mihouliani (Mihovljan; selo, župa), Lobor (Lobor; selo), S. Martinus (selo), Ossterz (napuštena utvrda), Beletz (Belec; utvrda), Melen (napuštena utvrda), S. Georgius (samostan), Zaiezda (selo, samostan), Remetintzi (selo, župa), Magierouo (župa), Gataloutzi (župa, selo), Greben (Greben; utvrda), Kotsina (Konjščina; utvrda, župa, selo), Matta (župa), Louretsana (župa, selo), Bedekoutsina (Bedekovčina), Popcutzi Baxaina, Toplitza (Krapinske Toplice; župa), S. Crux (Sveti Križ Začretje; župa), Gubasseuo (selo), Strutzleuo (Štrucljevo; selo), Zabok (Zabok; župa).

Međuriječje Horvatske i Sutle: Castell (Kostelgrad; utvrda), Pregrada (Pregrada; župa), S. Maria (župa), Taborszko (Mali Tabor; utvrda), Tabor mag. (Veliki Tabor; utvrda), Goritza (župa, utvrda), Dubrava (selo), Besantzi (selo), S. Petrus (župa), Glogouetz (Klokovec; selo), S. Georgius (župa), Drusiloutzi (Družilovec; župa), Thomasseoutzi (Veliko Trgovišće; selo), Rodakouo (Radakovo; župa), S. Georgius (župa), Kuplienouo (Kupljenovo; selo), Lusnitza (Lužnica; dvorac), S. Vitus (župa), S. Crux (župa), Goritza (Marija Gorica; župa), Kiri (selo), S. Anna (župa), Noui Duori (Novi Dvori Klanječki; utvrda), Klanietz (Klanjec; grad), Tzesza (selo), Kaisers berg (Cesargrad; utvrda), Tuheli (Tuhelj; župa), Horuatzka (Velika Horvatska; utvrda).

Međuriječje Krapine, Save i Zelina: Szuszed (Podsused; razrušena utvrda), Szteneuetz (Stenjevac; župa), Illassitsi (selo), Horuati (Horvati; selo), Zagrabria (Zagreb; grad), S. Petri (župa), S. Ivan (župa), Remete (župa), S. Michael (župa), Sesztine (Šestine; župa), S. Emericg (Crkva sv. Emerika; župa), Medued (napuštena utvrda), S. Nicolaus (župa), Jakoulie (Jakovlje; župa), Bisztra (Bistra; selo), S.S. Trinitatis (Sv. Trojstvo; utvrda, župa), Goluboutzi (selo), Sztubitza (Stubica; selo), Braszlauie (utvrda), S. Georgius (župa), Vugroutzi (utvrda), Planina (selo), Laz (selo), Vutnoutzi (selo), Belouar (Belovar; selo), Seraumetz (župa), Sassinoutzi (Šašinovec; župa), Kralieutzi (Kraljevečki Novaki; selo, župa), S. Martinus (selo, župa), Hreztznik (župa), Iuanareka (Ivanja Reka; selo), Nouaki (Novaki; selo), Nard (Nart; župa), Busiakouina (Božjakovina), Lorogouitza (Rugvica; selo), Nouaki (selo), Oborouo (Oborovo; samostan, selo),

²² U bilješci uz mjesto stoji – predaja kaže da odatle potječu Česi i Poljaci.

Preulaka (Prevlaka; selo), Pretsno (Prečno; selo), Dubraustak (Dubrovčak; selo), Zelezno (Desno Željezno; selo), Luka (Lijeva Luka; selo), Martinzka vess (Martinska Ves; župa, selo), Palaniek (Palanjek; selo).

Podravina

Međuriječje Zeline i Čazme: Jelekoutzi (Đelekovec; grad), Kusmintzi (Kuzminec; župa, selo), Gerbosseutzi (Grbaševac; selo), Rassinia (Rasinja; utvrda, župa),²³ Szobitiza (Subotica Podravska; župa), S. Emerieg (župa), Deruie (Drnje; utvrda sa sjedištem vojvode), Iuantzi (Koprivnički Ivanec; župa, selo), Petriantzi (Peteranec; utvrda, selo), Caprontza (Koprivnica; grad, sjedište pukovnije), Molua (Molve; selo, župa), Camarcaseti (selo), Nouigrad (Novigrad Podravski; župa, utvrda, sjedište vojvode),²⁴ Virieseu Weisenturn (Virje; župa, utvrda, sjedište vojvode),²⁵ Guirgieuetz (Đurđevac; grad, utvrda, sjedište kapetanije), Grabarnitza (Grabrovnica; župa), S. Magdale-na (župa), S. S. Trinitas (župa), S. Thomas (župa), Belouar (Bjelovar;), Megiuretse (Međurača; utvrda, sjedište kapetanije), Ratsa (Rača; župa, selo), Szuibouetz (utvrda, sjedište kapetanije), Blatnitza (Blatnica; selo), Dragontzi (Draganec; selo), Tsasma (Čazma; grad, utvrda, sjedište vojvode),²⁶ Baszilieuo (Bosiljevo; utvrda), S. Crux (Križ; utvrda, sjedište vojvode, župa), Monastir seu Martsa (samostan, vlaško naselje), Iuanitsi (Ivanić-Grad; grad, sjedište generalata, župa), Dombro seu Dubraua (manji grad, župa),²⁷ Verbouetz (Vrbovec; grad, župa), Zaberalie (Sveti Ivan Žabno, selo), Grabnitz (Grabrić; selo), Tzugauetz (Cugovec; selo), Lubena (Lubena; selo), Tzirkueno (Cirkvena; župa, utvrda), Rovistse (Rovišće; utvrda, sjedište vojvode),²⁸ Topolouetz (Zrinski Topolovac; utvrda, sjedište vojvode), Lipauina (vlaško naselje), Poganetz (poganski predio, vlaška naselja), Batina (vlaška naselja), Glogounitza (grad), Oszek (vlaško naselje), Op (župa), S. Helena (Sveta Helena; selo),²⁹ Crisium (Križevci; grad, utvrda, sjedište pukovnije), Dubouetz (Dubovec; župa), Miholtzi (Miholec; selo, župa), Kusterouetz (utvrda, župa, selo), Reka (Rijeka; selo, župa), Tsarieuo (Čanjevo; utvrda), Viszoko (Visoko; selo; župa), Vinitzrvo (Vinično; selo), Greben (utvrda), Presse (selo), S. Martino (župa), Hrasztrina (Hrašćina; selo), Biszag (Bi-

²³ U bilješci stoji – opustošena 1522.

²⁴ U bilješci stoji – bilo sjedište arhidakonata.

²⁵ U bilješci stoji – tu se održala bitka 5000 Turaka s varaždinskim generalom Jurjem Schwarzenburgom.

²⁶ U bilješci stoji – nekoč prepozitura i sjedište arhidakonata sa 78 župa, opustošena 1557., pala pod vlast Turaka iste godine kad i Virovitica.

²⁷ U bilješci stoji – 1552. bitka s Turcima koje je predvodio Hasan-paša.

²⁸ U bilješci stoji – 1666. osvojio ga Josip Herberstein zbog pobune 1000 Vlaha.

²⁹ U bilješci stoji – napuštena 1522.

sag; utvrda, župa), Bisztriza (nije poznato točno koja Bistrica; selo, župa), S. Mathaeus (župa), Zelina (Zelina; zaseoci), Pizarieuo (utvrda), S. Ioes (župa), Preszika (Preseka; župa), Tres Regis (vlaška naselja), Kotsauetz (selo), Rakouetz (Rakovec; selo, utvrda, župa),³⁰ Negoutzi (Negovec; selo, dvorac), Bania Szela (Banje Selo; selo), Szetnikoutzi (selo), Criseutsetzi (Križevčec; selo), Paukouetz (Paukovec; dvorac), S. Nicolas (župa), Maratitsa (selo, utvrda), Zelina (Donja Zelina; utvrda).

Žumberačko-samoborsko gorje

Szamobor (Samobor; utvrda, župa), Kobilak (selo), Domaszloutzi (Domaslovec; selo), Kladie (selo), S. Domenitas (Sveta Nedelja; župa), Rakitie (Rakitje; selo), Sztupnik (Stupnik; selo, župa S. Georgius), Kerestinetz (Kerestinec; utvrda), S. Martinus (župa, selo), Okits (Okić; selo), S. Leonard (župa), Zyrouetz (selo), S. Maria (župa), S. Georgius (župa), Priliszid (selo), Jaztrebarzka (Jastrebarsko; selo, župa, utvrda), Klintsza Szela (Klinča Sela; župa), Horvati (Horvati; selo), Bukouetz (selo), S. Anna (župa), Turen (selo), Trssis (utvrda), Sichelberg seu Sumberagk (Novi Grad Žumberak; utvrda, sjedište kapetana, vlasi).

Turopolje

Botinetz (Botinec; selo), S. Clara (Sveta Klara; selo), Brezoutza (Brezovica; selo, župa), Bitig (Bitek; selo), S. Georg (župa), Obres (Obrež; utvrda), Mlaka (Mlaka; selo, dvorac), Hraztie (Hrašće; selo), Busin (Buzin; selo), S. Marcus (selo; župa),³¹ Curiloutzi (Kurilovec; selo), Goritza (Velika Gorica; župa, selo), Koutzi (Kobilic; selo), Schitari-euo (Ščitarjevo; selo, župa), Szop (Sop; selo), Bukouie (Bukevje; selo), Selin (utvrda), Tritse no. i ue. (Trnje; župa, selo), Podototsie (napuštena utvrda), Lukouetz (Lukavec; utvrda), Lomnitza (Lomnica; selo, dvorac), Petrouina (Petrovina; selo, župa), Vukouina (Vukovina; selo), Kuce (Kuće; selo), Busseutzi (Buševac; selo).

Vukomeričke gorice

Krauarzko (Kravarsko; selo), S. Crux (župa, selo), Vukoieutzi (selo), Nouigrad (selo, utvrda), Martinzka (Martinska Ves; selo, utvrda, župa), Mahouo (Mahovo; selo), Szetufs (Setuš; selo), Sztreletski (Strelečko; selo), Lekenik (Lekenik; selo), Pestsenitza (Pešćenica; selo), Tsakantzi (Čakanec; selo), Tzuetkoutseuo berdo (Cvetković Brdo; selo), Lukinitseuo berdo (Lukinić Brdo; selo), Tzerie (Cerje; selo), Piszareuina (Pisa-

³⁰ U bilješki stoji – Ivan Lenković s 400 vojnika pobio je 4000 Turaka.

³¹ U bilješki stoji – Hristaus Pasra mu je sredio lijevu ruku.

rovina; selo), S. Martinus (župa, selo), Dubrantzi (Dubranec; selo), Kupinatz (Kupčina; selo, župa).

Pokuplje

Pribitzi (Pribić; selo), Izimlie (Izimje; selo), Tsiegel (Čeglje; selo), Krasitsl (Krašić; selo, župa), Cosm. et Dami. (Kuzma i Damjan; selo, samostan), Ozaly (Ozalj; dvorac), Szatitz (Soldatić; vlaško naselje), Tergouo (grad), Bertinitsi (vlaško naselje), Leucuss (Levkušje; selo), Mahitsnos (Mahično; vlaško naselje), S. Georgig (župa), Vuksis seu Brod (selo; okolo vlaška naselja), Hernetitsi (župa, vlaško naselje), Sipek (selo), Retsitza (Rečica; selo), Lazina (Lasinja; selo), Zamerie (Zamršje; selo), Platniza (vlaško selo), Kupinatz (Kupinec; selo, župa³²), Szreditsko (Sredičko; utvrda, sjedište kapetanije), Augustanci (Auguštanovec; selo), Stephankoutzi (Štefanki; selo), Degoi (Degoj; selo, župa, stražarnica), Pokupzki (Pokupsko; selo, utvrda, sjedište kapetanije),³³ Sissatzi (Šišinec; selo), Berkussa (Brkiševina; župa, utvrda, sjedište kapetanije), Neboian (Nebojan; utvrda, sjedište vojvode), Farkassitsi (Farkašić; selo), Sztari brod (Stari Brod; selo), Dusitza (Dužica; selo) Letouanitsi (Letovanić; selo, utvrda, sjedište kapetanije), Sasin (Žažina; selo, župa), Goritza (Gorica; selo, župa), Brezt (Brest Pokupski; utvrda, sjedište kapetanije), Drentsina (Drenčina; selo, dvorac), Petrinia (Petrinja; utvrda, sjedište kapetanije),³⁴ Sabno (selo), Szyznim (Sisak; grad, utvrda, župa³⁵), Blinia (Sunja; razrušena utvrda), S. Georgius (napuštena župa), S. Martimus (napuštena utvrda, napuštena župa).³⁶

Međuriječje Kupe i Dobre: Carlostadium (Karlovac; utvrda, sjedište generalata, grad), Dubouetz (Dubovac; utvrda, župa), Berlog (Brlog; selo, župa), Ribnik (Ribnik; utvrda, selo, župa), Lipnik (Lipnik, selo, župa), Nouigrad (Novigrad na Dobri; utvrda), Ladussitsi (selo, župa), Priliszie (Prilišće; selo), Vukouagoritza (Vukova Gorica; selo, župa), Boszilieuo (Bosiljevo; utvrda, župa, selo), S. Georgius in Gradistse (župa), Pribanitz (Pribanjci; selo), Idets (Jadrč; selo, župa), Ponikue (Ponikve; selo), Lests (Lešće; selo), S. Georgius (selo, župa), Popouszelistse (Popovo Selo; selo), Graberg (Grabrk; selo), Vrnol (selo), S. Petrus (župa), Ogulin (Ogulin; utvrda, sjedište kapetanije), S. Jacob (župa), Szeverin (Severin na Kupi; selo, utvrda), Lukou dol (Lukovdol; selo, župa), Drage Velike i Male (dva sela), Morauitze (Moravice; selo, župa), Loguitza

³² U bilješki stoji – Vuk Mrmšić 1627. Turčinu Badankuču i njegovu konju jednim udarcem odrubio glave.

³³ U bilješki stoji – 1593. opustošio ga Hasan-paša, ali se obnavlja.

³⁴ U bilješki stoji – 1592. osnovao ju Hasan-paša, a 1593. osvojili ju krajišnici.

³⁵ U bilješki stoji – nekad sjedište biskupije, kasnije pripojene Zagrebu, osvojen 1593.

³⁶ U bilješki stoji – 1558. Alapi ustupa Turcima.

(Lokvica; selo), Beloszelo (Belo; selo), Goliaki (Golik; selo), Brod (Brod na Kupi; utvrda), Verbouzko (Vrbovsko; vlaško naselje),³⁷ Goimeira (Gomirje; vlaško naselje), Liubostina (Ljubošina; vlaško naselje).

Prostor između Karlovca i Bihaća, prema Lici i Gorskom kotaru

Meduprostor Mrežnice i Jadranskoga mora: Segnia (Senj; grad, sjedište pukovnije), Fortezza (tvrđava Nehaj), Vratna (Vratnik, prijevoj na Velebitu), Brinie (Brinje; razrušena utvrda), Lutsani (Lužani; selo, župa), Brinie Nou. (Brinje; utvrda, sjedište vojvode, grad), Dabar (Dabar; razrušena utvrda), Guszits (Gusić; razrušena utvrda), Berlog (Brlog; utvrda, stražarnica, župa), Drenouklaniatz (Drenov Klanac), Vilitsi Fortezza (utvrda, sjedište vojvode), Ottotsatz (Otočac; utvrda, sjedište kapetanije),³⁸ Prosor (Prozor; utvrda, stražarnica), Jesezenitza (Lička Jesenica; razrušena utvrda), Plaszki (Plaški; župa), Leszkouetz (utvrda, stražarnica), Vernikast (vlaško naselje), Modrussa (Modruš; grad, utvrda, stražarnica), Sisztipan (župa), Ottok (Otok Oštarijski; utvrda, sjedište vojvode), Ostaria (Oštarije; župa, stražarnica), Touuni (Tounj; utvrda, kapetanija), Orliak (Orijevac; župa, stražarnica), Goiak (župa, stražarnica), Ottok (Otok na Dobri; selo), Ianats (župa, stražarnica), Castekna (župa, stražarnica).

Meduriječje Mrežnice i Gline: Szkrad (Skrad; utvrda, kapetanija), Cerdintzi (utvrda), Kuszuetz (Kozinac; selo), Besnuitsi (selo), Barilouits (Barilović; utvrda, kapetanija), Belai (Belaj; utvrda, stražarnica), Duoristie (Dvorište; utvrda, sjedište vojvode), Prosoratz (utvrda, sjedište vojvode), Herendits (grad), Vilemeritsi (Velemerić; utvrda, stražarnica), Szteninstrak (Sjeničak; ruševna utvrda, napuštena župa), S. Zuirmus (ruševna utvrda), Bouits (ruševna utvrda), Bukouitsa (Bukovica; ruševna utvrda), S. Crucis (nema znaka), Ostrosina (ruševna utvrda), Voinovits (Vojnivić; ruševna utvrda), Goritsani seu Orssits (ruševna utvrda), Ottmits (ruševna utvrda), S. Nicolaus (župa), Blagaizki (Blagaj; utvrda), Pernia (Perna; ruševna utvrda, osmanska), Klokots (Klokoč; ruševna utvrda, nekadašnja župa BVM), Hreztno (utvrda, osmanska), Tzetin (Cetin; utvrda, osmanska), S. Nikolaus (utvrda, osmanska), Szluni (utvrda, kapetanija),³⁹ Sturlits (utvrda, osmanska), Furian (Furjan; utvrda, osmanska), Dresnik (Drežnik Grad; utvrda, osmanska).

³⁷ Južno od Vrbovskog preko Kapele naznačio je da je tu izdajom ubijen hrvatski ban Derenčin 1596.

³⁸ U bilješki stoji – brani ga Čengić-paša s 8000 Turaka, nekoć u posjedu Zrinskih.

³⁹ U bilješki stoji – 1584. Josip Turn i Toma Erdödy zarobili su 7000 Turaka, oduzeli im sav plijen i oslobodili više od 600 zarobljenika (bitka kod Slunja, op.a.).

Od rijeke Gline prema jugu i istoku: Tersatz (Tržac; utvrda, osmanska), Mutnitza (Mutnik; utvrda, osmanska), Tzazin (Cazin; utvrda, osmanska),⁴⁰ Tudorino (Todorovo; utvrda, osmanska), Busin (Bužim; utvrda, osmanska),⁴¹ Petsi (Pecigrad; utvrda, osmanska, nekad župa S. Crucis), Sztabanka (napuštena župa S. Martinas), Vranograd (Vrnograč; utvrda, osmanska), Kremen (Kremen; utvrda, osmanska), Kladussa inf. (Mala Kladuša; utvrda, osmanska, nekad župa S. Crucis), Kladussa sup. (Velika Kladuša; utvrda, osmanska, nekad župa S. Martinus), Podzuizd (Podzvizd; utvrda, osmanska), Szratsitze (razrušena utvrda, osmanska, napuštena župa BVM), Brurism (razrušena utvrda, osmanska, napuštena župa S. Nicolaus), Hattits (napuštena utvrda, nekad župa S. Martini), Gradetz sup. (razrušena utvrda, osmanska, napuštena župa BVM), Gradetz min. (razrušena utvrda, napuštena župa S. Marting), Topuzka (Topusko; kartografski znakovi nisu u legendi), Gora⁽⁴²⁾, Krisantis tur.⁽⁴³⁾

Pounje: Korenitza (Korenica; utvrda, osmanska⁴⁴), Szokol (Sokol; utvrda, osmanska), Bihats (Bihać),⁴⁵ Brekoutiza (Brekovica; utvrda, osmanska), Rakoutiza (Rakovica; utvrda, osmanska), Isatsits (Izačić; utvrda, osmanska), Ostrosatz (Ostrožac; utvrda, osmanska), Krupa (Bosanska Krupa; utvrda, osmanska), Bela sztena (Bela Stena; utvrda, osmanska), S. Andreas i S. Michael (utvrda, osmanska, napuštena župa), Grangia (utvrda, osmanska), Pedalj (Pedalj; utvrda, osmanska, napuštena župa S. Michael), Goritska (Gorička; utvrda, osmanska), Zrin (Zrin; utvrda, osmanska, napuštena župa BVM),⁴⁶ Costanitzza (Kostajnica; utvrda, osmanska),⁴⁷ S. Martinj (grad, osmanski), Dubitzza (Hrvatska Dubica; grad, osmanski),⁴⁸ Jaszenouetz (Jasenovac; grad, osmanski).⁴⁹

Detaljna analiza toponima pokazala je određene nedosljednosti pri korištenju kartografskih simbola. Tako u prikazivanju župa Glavač koristi kartografski simbol koji je prikazao u legendi, no vrlo često koristi i isti takav zrcalni prikaz (slika 3.). S obzirom na to da ta dva simbola dosljedno koristi na cjelokupnoj karti, zrcalna se inačica vjerojatno ne može smatrati slučajnom pogreškom. Ona je očito imala svoje

⁴⁰ U bilješki stoji – osvojen 1576.

⁴¹ U bilješki stoji – osvojen 1576.

⁴² U bilješki stoji – sjedište arhidakonata za 56 župa.

⁴³ U bilješki stoji – 1556. napala ga je naša vojska pod vodstvom Jurja Frankopana.

⁴⁴ U bilješki stoji – 1620. Petar Berizić je dočekaio bitku.

⁴⁵ U bilješki stoji – bio hrvatska metropola (*Metropolis Croatia*), osvojen 1592.

⁴⁶ U bilješki stoji – osvojena 1577.

⁴⁷ U bilješki stoji – osvojena 1556.

⁴⁸ U bilješki stoji – osvojena izdajom 1538. i poslije ju opustošio Nikola Zrinski, nekoć sjedište arhidakonata.

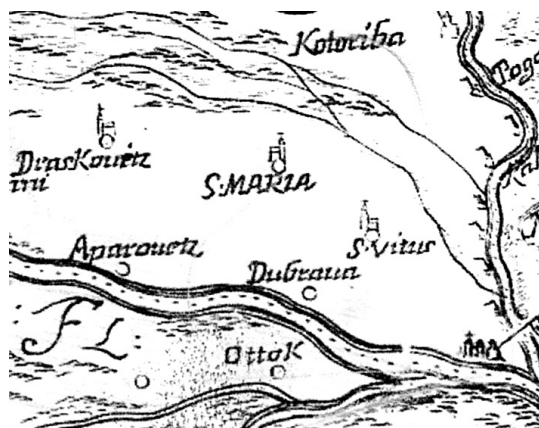
⁴⁹ U bilješki stoji – osvojen 1538.

značenje, no kako tog simbola u legendi nema, danas to značenje nije poznato. Ipak, treba ostaviti otvorenom i mogućnost da mu nije bilo važno koristi li za prikaz župe simbol iz legende ili njegovu zrcalnu inačicu.

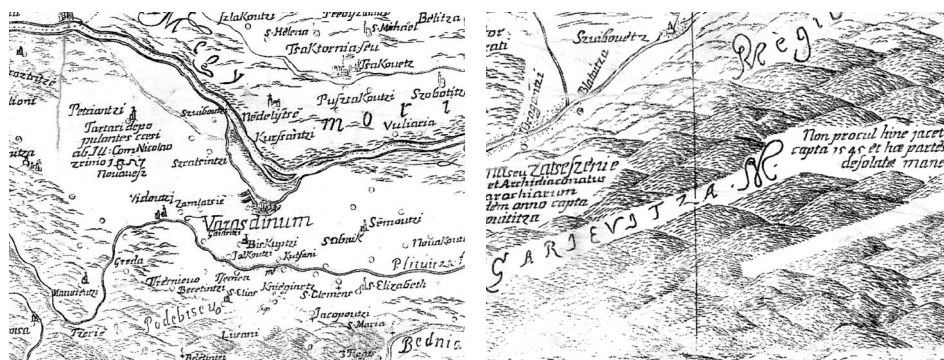
Slična nedosljednost dogodila se i s prikazom zastavica koje su prema legendi trebale prikazivati kapetaniju, sjedište vojvode ili stražarnicu. U svim tim slučajevima zastavica je različita izgleda (spuštena ili podignuta u zrak), ali uvijek okrenuta ulijevo. No na Glavačevim prikazima unutar karte zastavice su često okrenute i udesno. Može se pretpostaviti da je Glavač radi spretnijega grafičkog prikaza (sinteze nekoliko kartografskih simbola) promijenio smjer zastavice, no to sa sigurnošću ne možemo tvrditi.

Također, na nekim je mjestima (slika 4.) ucrtao kartografske simbole npr. sela, ali nije ucrtao toponim. Nije poznato zašto se to događalo. S obzirom na sistematičnost kojom je pristupio izradi karte teško je povjerovati da ih je naprosto zaboravio upisati. Moguće je da se planirao vratiti na teren radi dodatnoga istraživanja. To bi bila posve valjana pretpostavka da mu se to nije dogodilo i u neposrednoj okolini Varaždina koju je morao i bez dodatnih terenskih istraživanja i sam prilično dobro poznavati. S druge strane, na nekim je mjestima predvidio mjesto za toponim, ali ga na koncu nije upisao (slika 5).

Zbog multifunkcionalnih značenja nekih naselja, Glavač ih je nastojao prikazati tako da je spojio više kartografskih simbola. Na nekim je to mjestima napravio uspješno, ali na nekima je simbole toliko nespretno ucrtao da je potrebna prilična domišljatost kako bi se utvrdilo što je zapravo želio prikazati (slika 6.). Da Glavaču ucrtavanje kartografskih simbola nije bila jača strana, vidi se i po znaku zvijezde koji je ucrtao na području Petrinje i Siska, a koji u legendi nije predvidio.

Slika 3. Zrcalni prikaz kartografskoga simbola za župu

Slika 4. Primjer kartografskih simbola bez toponima

Slika 5. Primjer neispisanog toponima u Moslavini

Slika 6. Nečitkost kartografskih simbola na primjeru Topuskog te gradova Zagreba i Varaždina

Analiza toponima na karti pokazala je da je Glavač na karti ucrtao ukupno 610 mjesta, od kojih su 133 neimenovana (označena samo kartografskim simbolima bez toponima; npr. sela uz Kupu južno od Metlike, te oko ušća Dobre; na taj je način Glavač prikazivao zaseoke) i 477 imenovanih (s toponimima). S druge strane, Mercator je na promatranom području ucrtao ukupno 23 toponima i naselja. Na njegovoj karti nema mjesta uz koje nije naveo i njegov toponim, no on na karti ne razlikuje tip naseljenosti. Mercator na Karti stavlja samo dva kartografska simbola – naselje i crkveno središte i potom ih dosljedno primjenjuje. Tako je na promatranom području ucrtao 14 crkvenih središta i 23 naselja.

Analiza naseljenosti pokazala je da je Glavač u prostoru po obliku naseljenosti razlikovao gradove, sela, utvrde i dvorce (gradinska naseljenost). Posebna kategorija naselja bila su vlaška naselja. Analiza je pokazala da je tadašnja Hrvatska uglavnom ruralni prostor, te da je većina naselja seoskoga tipa. Od ostalih tipova naselja pred-

njače utvrde (142) i zaseoci (133), a najmanji je broj gradova (26) i dvoraca (9). Njihov raspored u prostoru uglavnom je uravnotežen. Jedina nepravilnost može se uočiti u broju utvrda, kojih je ipak više na području čestih provala Osmanlija.

Glavačeva karta posebna je po tome što prva prikazuje područja koja je naseljavalo vlaško stanovništvo.⁵⁰ Radi se o prostorima međuriječja Zeline i Čazme te o Pokuplju i Žumberačkom kraju u koja su Osmanlije često upadali. Glavač čak na jednom mjestu uvodi toponim Vlahovitseuo berdo što bi moglo označavati područje koje naseljavaju Vlasi jer su okolna naselja, prema kartografskim simbolima, Vlasi zaista i naseljavali. Glavač na karti donosi još jedan neuobičajeni toponim – Poganetz (na području Zrinskoga Topolovca). S obzirom da takvoga toponima danas na tom prostoru nema, može se pretpostaviti da ga je, s Glavačeve točke gledišta, vjerojatno naseljavalo pogansko stanovništvo. Može se pretpostaviti da se ne radi o Vlaškom stanovništvu jer ga na drugim mjestima prikazuje bez takva naziva.

Također, Glavač izdvaja pojedina naselja, a njihove toponime ispisuje kao da se radi o regijama. Neki od toponima koje na karti prikazuje na taj način su: Sztubitza sup., Berdouetz, Popcutzi Baxaina (kraj Krapine), Bisztritza, Busiakovina, Kerestinetz, Vukoszlautzi, Kravarzko, Retsitza i Roszopanie. Danas nije posve jasno zašto se Glavač tome priklonio. Moguće je da su ta područja u njegovo doba bili manji regionalni centri pa je po njima nazvana njihova mikroregija.

Analiza toponima na karti pokazala je i sistematičnost s kojom je Glavač pristupio ucrtavanju vjerskih objekata, odnosno župa. Na kartu ih je ucrtao 185. Uz župe, često je koristio i oznaku + za mjesta gdje su župe napuštene. Pokazalo se da je to uglavnom područje Pokuplja i Pounja te prostora od toka rijeke Gline prema jugu i istoku. S obzirom na ratne okolnosti i upade Osmanlija, posve je logično da su na tom prostoru stradale upravo župe, kao i velik broj utvrda. Neke od tih župa i utvrda danas u prostoru više nemaju svoj toponim, što upućuje na to da je taj prostor ostao trajno nenaseljen.

Od vojnih kartografskih simbola, Glavač je najčešće ucrtavao utvrde, njih 140, od kojih je desetak bilo razrušeno, uglavnom uz tok rijeke Mrežnice te od rijeke Gline prema jugu i istoku. Zanimljivo je da se taj prostor ističe i po tome što se na njemu može pronaći velik broj utvrda (razrušenih ili ne) koje su osvojili Osmanlije, a uz koje Glavač donosi i naziv napuštene župe. Analiza prostora pokazala je da su župe gotovo ravnomjerno raspoređene u prostoru te da njihov broj uglavnom korelira s gustoćom naseljenosti (brojem toponima) prostora. Zanimljivo je i to da su uz tok rijeke Mrežnice česte župe i stražarnice jer je to područje do kojega su provale Osmanlija vjerojatno najčešće dopirale.

⁵⁰ Čak je u legendi za taj tip naselja predvidio poseban kartografski simbol.

Zadatak obrane granice i očuvanja unutrašnjosti teritorija, važnijih puteva i prijevoja imale su i kapetanije. Glavač ih je na karti ucrtao dvadesetak, i to uglavnom na području Pokuplja, uz tok Mrežnice te u međuriječju Mrežnice i Gline. Sjedišta vojvode ucrtao je petnaestak puta, stražarnice 11 puta, a ostale vojne funkcije – generalat i pukovniju, naravno vrlo rijetko.

5. Geografski sadržaj karte

Već na prvi pogled zaključuje se da je Glavač pravilno rasporedio geografski sadržaj na karti jer niti jedan njezin dio nije niti previše zatrpan geografskim sadržajem i toponimima, niti ih na nekim mjestima ima premalo. Jedina mjesta gdje je prostor zaista bio slabije popunjen bio je na područjima koja su uslijed osmanskih prodora ostala opustošena. Za razliku od prethodnika koji su reljef prikazivali shematiziranim krtičnjacima (npr. Kopic 1525), Glavač je za prikaz reljefa koristio tehniku sjenčanja – različitu gustoću iscrtavanja terena debljim ili tanjim crtama – kojom je postigao puno bolji dojam o reljefnoj konfiguraciji terena (ulančano gorje, smjer pružanja planina, planinski vrhovi, riječne nizine) te je čak u nekim situacijama uspio prilično vješto prikazati i visinske odnose.⁵¹ U tome mu je vjerojatno puno pomoglo i njegovo slikarsko umijeće.

Rijeke je rasporedio po veličini. Savu i Dravu očito je smatrao najvećima, stoga je njihov tok prikazan dvostrukim tankim linijama. Rijeke srednje veličine, poput Kupe, Mrežnice, Korane i Une, najčešće prikazuje tankom crtom u gornjem toku koja s vremenom prelazi u podebljanu ili dvostruku liniju prema ušću. Manje potoke prikazao je tankom linijom. Iako je u Posveti naveo da neće ucrtati velik broj manjih rječica i potoka, neke je ipak ucrtao, ali nije donio njihov hidronim (npr. Odra). U prikazu riječnih tokova na nekim je mjestima uspješniji, na nekima manje uspješan. Razlog djelomično može biti u pomicanju riječnih tokova, različitom meandriranju tokova, a djelomično i u tome što vjerojatno nije obišao onoliko terena koliko je htio – što se vidi u prilično pojednostavljenom prikazu toka rijeke Une.

Probir geografskoga sadržaja na karti u nekim je slučajevima posebno zanimljiv. Primjerice, nedaleko od Otočca prikazao je Jurjeve stijene (*Jurjeve ztene*), uzvišene koje je danas obraslo u šumu i ni po čemu se ne ističe, no u Glavačevo doba još je uvijek bilo prilično svježe sjećanje na Bitku kod Jurjevih stijena⁵² (koja se dogodila 1663), u kojoj je došlo do sraza hrvatske i osmanske vojske. Hrvatsku vojsku predvo-

⁵¹ Tada još nisu postojale metode s pomoću kojih bi se izračunale visinske kote.

⁵² Bitka se odvila u klancu koji su sačinjavale Jurjeve stijene i brdo Godača. Više o bitci može se pročitati iz zapisa augustinca Marka Forstallija, historioografa obitelji Zrinski, koji je zabilježio ovaj događaj iz pripovijedanja sudionika bitke u svom djelu *Stematografija ratničke obitelji knezova Zrinskih* (*Stematographia Mavortiae Familiae Comitum de Zrin*).

dio je Petar Zrinski, a četiri puta brojniju osmansku hercegovački sandžak beg Ali-paša Čengić. Bitka se pokazala iznimno važnom jer je pobjeda hrvatske vojske spriječila ne samo danji prodor Osmanlija u Gacku nego su na ovaj dio Hrvatske potpuno zaustavljeni i svi prodori Osmanlija iz Bosne.

S druge strane, Glavač je Medvednicu ucrtao, ali ju nije imenovao. Ucrtao ju je prilično nenametljivo, tako da na karti izgleda niže od Zrinske ili Petrove gore, koje su u stvarnosti dvostruko niže, a nije jasno ni zašto ju nije imenovao. Za Moslavačku je goru čak predvidio prostor, ali oronim nije ispisao. Nije ispisao ni oronime Žumberačko gorje i Vukomeričko gorje.

Kako je karta trebala poslužiti u vojne svrhe, osim fizičko-geografske predodžbe terena bilo je važno prikazati i društveno-gospodarsku mrežu – granice, putove, utvrde i druga središta.⁵³ U toj se mreži svakako najviše ističu naselja, od kojih na karti najveća – Zagreb, Varaždin, Koprivnica, Križevci, Sisak, Petrinja i Karlovac – imaju više funkcija (npr. Varaždin je sjedište generalata, grad je, ima samostan, dvorac i sl.), no ponekad je kartografske simbole teško u potpunosti očitati jer su jako zgusnuto prikazani i stoga uglavnom slabo čitki. Neka manja naselja također imaju više znakova, npr. Ludbreg je prikazan kao grad, župa i utvrda. S druge strane, Karlovac je prikazao samo kao sjedište generalata i s utvrdom, no zasigurno je imao i neko crkveno središte ili barem župu. Sjedišta generalata su u Varaždinu i Karlovcu, a kapetanija u Koprivnici, Križevcima, Ivanić-Gradu, Zagrebu, Petrinji, Bihaću, Ogulinu i Senju. Oznake za utvrde i dvorce najčešće su u Hrvatskom zagorju, Pokuplju, Pounju i nešto manje u Turopolju, a općenito najviše je prikazanih sela, zaseoka i župa.

Glavač je nastojao točno ucrtati i sjedišta tadašnjih župa i župnih crkava. No neke od njih toliko su bile uništene da ih se više u prostoru nije moglo pronaći i na kartu ucrtati, a one koje je pronašao označio je kartografskim simbolom crkve i upisao njihov toponim. Nekadašnje župe označio je samo simbolom +. Od crkvenoga sadržaja, Glavač je ucrtao tri biskupije (Zagreb, Senj i Modrušu), za koje je koristio kartografski simbol arhiđakonata, 14 osamljenih samostana, te ukupno oko 180 župa (postojećih i nekadašnjih).

Uz naselja, Glavaču je bilo iznimno važno prikazati »pravi položaj našim graničnim utvrdama, a onda turskim«. Naime, u ratu se moralo znati gdje se na bojišnicama raspolaže dobro utvrđenim položajima, a gdje ne. Naravno takav je prostor iznimno zahtjevan za terensko istraživanje, pa ne čudi što Glavač nije mogao

⁵³ Novosel Žic (1998) od društveno-gospodarske mreže navodi samo naselja i granice, no ne prepoznavanjem cijeloga sadržaja karte, posebice utvrda, autorica je izostavila prikazati stvarni kontekst nastanka karte – obranu od Osmanlija, a u toj obrani utvrde su imale iznimno važnu ulogu. S druge strane, autorica izvrsno ističe Glavačeve točnosti i neuspjehe u reljefnom prikazu.

obići Bužimsko i Zrinsko polje (vidi Posvetu). Jasno je naglasio opustošena naselja uz hrvatsko-osmansku granicu, s tim da je uz neka od njih napomenuo da su sada pušta i nenaseljena. Tako je za područje nedaleko Gline napisao »izgubljeno sve ovdje« (*vastatus hic totus*), a uz Petrinju *Puszta Petrinia*. Glavač je na kartu ucrtao brojne utvrde, većina kojih su nekad bila posjedi Zrinskih. S hrvatske strane to su bile utvrde: Novigrad na Dobri (Nouegrad), Velemerić (Vilemeritsi), Prosoratz, Barilović (Barilovits), Skrad (Szkrad), Blagaj (Blagaizki), Slunj (Szluni), Sjeničak (Szterrinstsak), Bukovica (Bukouitzza), Klokots, Sredičko (Szreditsko), Pokupsko (Pokupzki), Šišinec (Sissatzi), Brkiševina (Berkussa), Neboian (Nebojan), Brest (Brezti), Klin, Trnovec (Tturnits), Blinia i Jasenovac (Jaszenouetz),⁵⁴ ukupno trideset.⁵⁵

S osmanske strane osvojene utvrde nalazile su se na području Pounja, Pokuplja te uz Koranu, a bilo ih je također tridesetak: Drežnik (Dresnik), Izačić (Isatsits), Rakovica (Rakouitzza), Korenica (Korenitzza), Sokol (Szokol), Bihać (Bihats), Brekovića (Brekouitzza), Ostrožac (Ostrosatz), Cazin (Tzazin), Mutnik (Mutnitzza), Tržac (Tersatz), Furjan (Furian), Sturlits, Pernia, Cetingrad (Tzetin), Velika Kladuša (Kladussa sup.), Podzvizd (Podzuizd), Mala Kladuša (Kladussa inf.), Pecigrad (Petsi), Vranograč, Bužim (Busin),⁵⁶ Tudorino, Krupa, Bela Stena (Bela sztena), Pedalj, Gorička (Goritska), Grangia, Zrin, Kostajnica (Costanitzza) i Dubica (Dubitzza).⁵⁷ S obzirom na to da je utvrde do osmanskoga osvajanja naseljavalo katoličko stanovništvo, Glavač je često uz kartografski simbol utvrde i polumjesec⁵⁸ stavljao i oznaku +, što je označavalo da su tu nekad bile sjedišta župa, a često navodi i kojem su svetcu bile posvećene (S. Michael, S. Andreas, BVM). Dobar primjer takva označavanja je Zrin – Zrin; utvrda, osmanska, napuštena župa BVM.

Premda Glavač nije ucrtao formalnu granicu između Osmanskoga Carstva i Hrvatske, ona je posve vidljiva prati li se niz naselja osmanskih utvrda za koje je koristio simbol polumjeseca. Prateći osvojene utvrde, lako se stječe dojam kako su osmanska osvajanja tekla, odnosno kako je koji prostor uz granicu potpadao pod njihovu upravu. U doba osmanskih prodora nisu zabilježene promjene u toponimima na pograničnom prostoru, no dio tih naselja više nije moguće locirati na karti jer

⁵⁴ Osim gore nabrojenih, Glavač je ucrtao još desetak utvrda, koje ili nije imenovao ili su njihovim toponimi s vremenom postali nečitki.

⁵⁵ O nekima od njih može se više pročitati u Szabo, 1920.

⁵⁶ Raniji toponim je Čava ili Čavski grad.

⁵⁷ Nije poznato zašto Glavač nije ucrtao utvrdu Gvozdansko koju su 1578. osvojili Osmanlije ili Steničnjak koji su osvojili 1580.

⁵⁸ Kartografski simbol polumjeseca označavao je mjesta koja su osvojile Osmanlije, a obično se radi o utvrđama. Neobično je što ga je u legendi izostavio s obzirom da je vojna infrastruktura bila glavni razlog izrade karte.

su prekinutom naseljenošću (iseljavanjem autohtonoga stanovništva pred prodorom Osmanlija) ostala trajno nenaseljena.

Da se Glavač na karti odlučio ucrtati prometnice, moglo bi se promatrati iz kojih su smjerova dolazili osmanski upadi u Hrvatsku, kako su njihovi prodori utjecali na razmještaj stanovništva u tom prostoru te ih se dovesti u vezu s onodobnim migracijskim kretanjima.

6. Zaključak

Povijesni kontekst nastanka karte svjedoči o tome da je nastala u doba kad su hrvatski velikaši (Borković, Erdődy i plemeniti staleži) željeli zadržati samostalnost, a s obzirom na to da nisu mogli očekivati veću pomoć Habsburške Monarhije, dio ih se okrenuo Osmanlijama. No kako Zrinsko-frankopanska urota 1671. nije uspjela, a postajalo je sve jasnije da se Osmanlije spremaju na osvajanje prijestolnice Habsburške Monarhije – Beča, te da zbog priprema austrijske vojske za njegovu obranu hrvatska vojska ne može računati na njihovu pomoć, hrvatski su velikaši sve otvorenije od Hrvatskoga sabora zahtijevali organiziranje pojačane obrane Hrvatske i njezinu vojnu modernizaciju. Nastanak točne karte pojasa uz Osmansko Carstvo s hrvatske strane svakako je u to doba bio objeručke prihvaćen. Odabir Glavača kao kartografa takve karte pokazao se dobrim: bio je obrazovan i izvorni govornik hrvatskoga jezika, što ga je činilo izvrsnim poznavateljem toponima u Hrvatskoj. Problematično je vjerojatno bilo samo to što nije poznao tajne obrambene podatke, no mogao se konzultirati s krajišnicima koji su mu tijekom terenskoga rada bili u pratnji, a koji su, osim praktičnoga znanja, vjerojatno posjedovali i provizorne skice ili topografske karte pojedinih vojnih sektora i većih vojnih utvrda. Glavač je vjerojatno dobio zadatak prikazati točno prostor današnje središnje Hrvatske jer je opasnost od osmanskih prodora u to doba bila osobito jaka na tom području.

Vrijednost Glavačeve karte njezina je dokumentarnost – šestotinjak toponima koji svjedoče o prostornoj naseljenosti, svakodnevnom jeziku (toponime je napisao na način na koji su se u to doba pisale hrvatske izgovorene riječi), prikazu lokaliteta značajnijih događaja, napose bitaka s Osmanlijama. Kao takva, iznimno je važna kao izvor istraživanja ne samo za hrvatsku povijest i geografiju nego i kartografiju, crkvenu povijest i toponomastička istraživanja. Povijesna istraživanja mogu Glavačevu kartu promatrati kroz prostorni raspored utvrda, odnosa osmanskih i hrvatskih fortifikacija te kroz tridesetak povijesnih bilježaka koje Glavač notira na karti, a geografska se istraživanja mogu usredotočiti na analizu prostora, promjene u okolišu, razvoj (kontinuitet) naseljenosti, migracije stanovništva, funkcije naselja i sl. U ovom se radu bavilo istraživanjem nekih od tih karakteristika.

Komparativna analiza Glavačeve karte i Mercatorove Karte Hrvatske, Slavonije, Bosne i Dalmacije iz 1630. najbolje pokazuje istinsku vrijednost Glavačeve karte. Glavač na svojoj karti prikazuje različite tipove naselja, te njihove različite crkvene i vojne funkcije (sveukupno 18 različitih kategorija). Sve je to na Mercatorovoj karti svedeno na dva kartografska simbola – naselje i crkveno središte. Sukladno tomu, Glavač je na karti prikazao 610 naselja, a Mercator samo 23. Mercatorova je prednost u tomu što za sva naselja navodi njihove toponime dok je Glavač na karti ucrtao 477 imenovanih i 133 neimenovana naselja (velik dio njih su zaseoci za koje je u Posveti napisao da ih neće imenovati).

Glavačeva karta uglavnom prilično vjerno i detaljno prikazuje hidronimsku i oronimsku ukupnost, a u manjem omjeru bilježi i horonime, pedonime i jedan talasonim. Sveukupno sadržava 82 toponima i njihova prikaza u prostoru, a osim geografskih objekata vješto prikazuje i ukupnost oikonima. Mercator pak donosi toponime samo dva horonima i jednoga hidronima.

Sinkronijsko istraživanje toponima na Glavačevoj karti rezultiralo je popisivanjem svih toponima koji su na karti čitljivi (477 oikonima, 5 horonima, 47 hidronima, 1 talasonim, 23 oronima i 6 pedonima) te njihovom onomastičkom klasifikacijom. S obzirom na to da su svi uglavnom imali drugačiji naziv od današnjega, u većoj je mjeri utvrđen njihovi današnji ekvivalent te je zabilježena funkcija koju im je Glavač pridodao na karti. Na temelju te analize, provedena je analiza naseljenosti, koja je pokazala kako je Glavač u prostoru razlikovao veličinu i funkciju naselja (grad, selo, utvrda i dvorac). Analiza je pokazala kako je Hrvatska u XVII. st. uglavnom ruralni prostor jer je najviše naselja seoskoga tipa. Od ostalih tipova naselja prednjače utvrde (142) i zaseoci (133), a najmanji je broj gradova (26) i dvoraca (9). Njihov raspored u prostoru uglavnom je uravnotežen. Jedina nepravilnost može se uočiti u broju utvrda kojih je ipak više na području gdje su česte provale Osmanlija. Posebna kategorija naselja koju je Glavač istaknuo bila su vlaška naselja, koja su se uglavnom nalazila na prostoru međuriječja Zeline i Čazme te u Pokuplju i Žumberačkom kraju. Glavač na karti čak uvodi i toponime Vlahovitseuo berdo i Poganetz (objašnjeni u članku), a na nekim mjestima izdvaja pojedina naselja, toponime kojih je ispisao kao da se radi o regijama (Sztubitza sup., Bisztritz, Busiakovina, Kerestinetz i dr.). Moguće je da su ta područja u njegovo doba bili manji regionalni centri pa je po njima nazvana cijela njihova regija.

Analiza toponima na karti pokazala je i sustavnost kojom je Glavač pristupio ucrtavanju vjerskih i vojnih objekata. Mercator uopće nije ucrtavao vojne objekte, a od crkvenih objekata ucrtao je samo jednu (temeljnu) kategoriju – crkvena središta (14 njih). Od vojnih objekata, Glavač je najčešće ucrtavao utvrde (140) i razrušene utvrde (desetak), i to uglavnom uz tok rijeke Mrežnice te od rijeke Gline prema jugu i istoku. Na karti je ucrtao dvadesetak kapetanija (uglavnom na području Pokuplja,

uz tok Mrežnice te u međuriječju Mrežnice i Gline), sjedišta vojvode petnaestak puta, stražarnice jedanaest puta, a ostale vojne funkcije – generalat i pukovniciju tek nekoliko puta.

Zanimljivo je da se tok Mrežnice ističe i po tome što se na njemu uz velik broj utvrda (razrušenih ili ne) koje su osvojili Osmanlije, može pronaći i naziv njihove napuštene župe. Analiza crkvenih objekata pokazala je da je na području današnje središnje Hrvatske bilo oko 185 župa, koje su gotovo ravnomjerno raspoređene u prostoru (njihov broj uglavnom korelira s gustoćom naseljenosti). Župe su obično stradavale na kontaktnom području ratnih djelovanja, a to što dio njih danas više nema svoj toponim upućuje na to da je taj prostor ostao trajno nenaseljen.

Premda Glavač nije ucrtao formalnu granicu između Osmanskoga Carstva i Hrvatske, ona je posve vidljiva prati li se niz naselja osmanskih utvrda za koje je Glavač koristio simbol polumjeseca. Praćenjem osvojenih utvrda lako se stječe dojam kako su osmanska osvajanja tekla, odnosno kako je koji prostor uz granicu potpadao pod njihovu upravu. Da se Glavač na karti odlučio ucrtati prometnice, mogli bismo utvrditi iz kojih su smjerova dolazili osmanski upadi u Hrvatsku, kako su njihovi prodori utjecali na razmještaj stanovništva u tom prostoru te može li ih se i kako dovesti u vezu s migracijskim kretanjima onoga doba.

Glavačeva karta Hrvatske zasigurno ima istaknuto mjesto u hrvatskoj povijesnoj kartografiji. Stoga zaslužuje nova istraživanja i nesumnjivo će biti izvor novih spoznaja.

LITERATURA

- Badurina, Lada, Marković, Ivan, Mićanović, Krešimir. 2007. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Domazet, Emilija (ur). 2023. *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Glavačeva karta Hrvatske*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Gostiša, Lojze. 2004. *Iconotheca Valvasoriana*. VII. svezak, Ljubljana: Fundacija Janeza Vajkarda Valvasora pri Slovenskoj Akademiji znanosti i umjetnosti, Zagrebačka nadbiskupija – Knjižnica Metropolitana.
- Hameršak, Filip. 2013. Grada za ultralaki repetitorij hrvatske pravne povijesti https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Gradja_za_ultralaki_repetitorij_hrvatske_pravne_povijesti%5B1%5D.pdf (pristupljeno 20. I. 2023)
- Hirc, Dragutin. 1905. *Prirodni zemljopis Hrvatske*. 1. dio. Lice naše domovine. Zagreb: Tisak i naklada Antuna Scholza.
- Jembrih Alojz. 1988. Der Beitrag des Klagenfurter Gymnasiums zu den kulturellen deutsch-slowenisch-kroatischen Wechselbeziehungen im 16., 17. und 18. Jahrhundert. *Wiener slavistischer Almanach*, br. 22, str. 323–331. Münchener Digitalisierungszentrum Digitale Bibliothek (http://periodika.digitale-sammlungen.de/wsa/Blatt_bsb00000490,00323.html, pristupljeno: veljača 2023).
- Korade, Mijo i Redakcija. 1998. »Glavač, Stjepan«. *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4., 723, 724.
- Lapaine, Miljenko, Frančula, Nedjeljko. 1998. »Glavačev rad na kartografiranju Hrvatske«. *Radovi Zbornice za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 341–369.

- Lisac, Josip. 1997. »Koji su dijalekti hrvatski?«. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 34–35, 39–48.
- Marković, Jasna. 1998. »Posveta sa zemljovida Hrvatske Stjepana Glavača iz 1673. godine«. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 381–388.
- Marković, Mirko. 1988. »Hrvatska na karti Varaždince Stjepana Glavača iz 1673. godine«. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 2, 369–382.
- Marković, Mirko. 1993. *Descriptio Croatiae*. Zagreb: Naprijed.
- Marković, Mirko. 1998. »Značenje Glavačeva zemljovida Hrvatske kao povijesno-zemljopisnog dokumenta«. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 371–379.
- Melem Hajdarović, Mihela. 2011. »Valvasor, Vitezović i Slava Vojvodine Kranjske«. *Studia lexicographica*, 5, 2(9), 149–176.
- Mlinarić, Dubravka. 1997. »The 17th Century Cartographic Representation of the Territories of the Kingdom(s) of Dalmatia, Croatia and Slavonia in Central European and Mediterranean Context«. MA Thesis, Central European University, Budapest.
- Novosel, Petrica. 1973. »O Stjepanu Glavaču i njegovoj karti Hrvatske iz 1673. godine«. *Geografski glasnik*, 35, 195–203.
- Novosel-Žic, Petrica. 1998. »Analiza geografskog sadržaja Glavačeve karte«. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 389–408.
- Pandžić, Ankica. 1988. *Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske*. Zagreb: Povijesni muzej.
- Pavić, Radovan. 1980. »Geografski aspekti toponimije«. U: *Spomen zbornik o 30. obljetnici Geografskog društva Hrvatske 1947–1977*, 121–134.
- Szabo, Gjuro. 1920. *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb: Tisak kr. zemaljske tiskare.
- Vanino, Miroslav. 1937. »Kartograf Stjepan Glavač D. I. (1627-1680)«. Biografski podatci. *Vrela i prinosi*, 6., 139–143.
- Vanino, Miroslav. 1939. »O postanku zemljovida Hrvatske od Stjepana Glavača (1673)«. Bilješke uz dedikaciju. *Hrvatski geografski glasnik*, 8–10, 247–252.
- Viličić, Martina, Lapaine, Miljenko. 2015. »Hrvatska milja na starim kartama«. *Kartografija i geoinformacije*, 15(25) 1–22.
- Viličić, Martina. 2019. »Kartografska analiza karte Stjepana Glavača iz 1673. godine«. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
- Vitezović, Pavao Ritter. 1696. *Kronika aliti spomen vsega svieta vikov* (pretisak, Zagreb 2015).
- Vitezović, Pavao Ritter. 1703. *Dva stoljeća uplakane Hrvatske* (pretisak, Zagreb 2019).
- Vuković, Siniša. 2007. »Onomastička terminologija«. *Čakavska rič*, 35(1), 139–185.

IZVORI

- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (<https://www.enciklopedija.hr/>)
- Karta Hrvatske, 1673. godina* [Autor: Stjepan Glavač; Priredio: Miroslav Vanino] (digitalizirani faksimil, NSK) (<https://vojnakrajna.ffzg.unizg.hr/karta-hrvatske-iz-1673-godine-stjepan-glavac/>; pristupljeno: siječanj, veljača, 2023)
- Zemljovid Hrvatske* [Izradio: Stjepan Glavač; Priredio: Miroslav Vanino] (digitalizirana karta, NSK) (<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view.dz&id=11769>; pristupljeno: siječanj, veljača, 2023)
- Slavonia Croatia Bosnia, Dalmat.[ia]* [Autor: Gerardus Mercator; Amsterdam 1590] (digitalizirana karta, NSK) (<https://digitalna.nsk.hr/?pr=iiif.v.a&id=11769&tify={%22panX%22:0.555,%22panY%22:0.443,%22view%22:%22scan%22,%22zoom%22:0.9>); pristupljeno: siječanj, veljača, 2023)

GLAVAČ'S MAP OF CROATIA FROM 1673: ITS TOPONYMS, GEOGRAPHICAL CONTENT, AND HISTORICAL-GEOGRAPHICAL CONTEXT

Mihela Melem Hajdarović

The Miroslav Krleža Institute of Lexicography, Zagreb
mihela.melem@lzmk.hr

ABSTRACT: This year marks the 350th anniversary of the publication of the map of Croatia by Stepan Glavač from 1673, so this is the right moment when it is important not only to remind the public of the first map of Croatia that was created by a Croatian cartographer (and was of exceptional quality), but also to present what is currently known about it and make a new contribution to this body of knowledge. For a long time, the information known about Glavač's map was derived from what is written in its title and exhaustive Dedication. One of the reasons for this could be the fact that it was not available to the public because only one copy of it has been preserved during these 350 years. Despite this, numerous works about it have been published over the last 30 years. This article covers the research achievements of various authors who dealt with Glavač's map (priests, surveyors, geographers, historians), but the emphasis is on presenting a new layer of knowledge primarily related to toponyms, the map's geographic content, and the historical-geographical context of its origin. A detailed analysis of toponyms was carried out through research of the map, in such way that toponyms were first classified according to category (oronyms, hydronyms, pedonyms, and oikonoms), and then their present-day meanings were added. In addition to toponymic diversity, the analysis of the meanings of toponyms and geographical features showed, depending on their categorisation, the distribution of geographical and social features in space, whose further analysis could then add meaning and context. A comparative study of the toponyms on Glavač's map and Mercator's map from 1630 (to which Glavač probably refers in the Dedication) showed how much of an advantage it is when a map is made by an author who is well-acquainted with the area he is depicting, because he shows it more accurately and with many more geographical features. The research also showed how the frequent Ottoman incursions affected the distribution of the population and migration flows at the time. In this area, Glavač's depiction of Vlach settlements is important because, although often mentioned in historiographical sources, they were now being shown on a map for the first time. The research singled out these areas and explained their positions.

Keywords: Stepan Glavač; Map of Croatia; 1673; toponyms; Vlachs; Ottoman invasions

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje 4.0 međunarodna (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Sadržaj se smije umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti, prerađivati i koristiti u bilo koju svrhu, uz obavezno navođenje autorstva i izvora.